عێراق و دەوروبەری

کورد لەو ناوەندەدا

دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی

زنجیرەی ڕۆشنبیری
*

خاوەنی ئیمتیاز: شەوکەت شێخ یەزدین

سەرنووسەر: بەدران ئەحمەد حەبیب
* * *

ناوونیشان: دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، گەڕەکی خانزاد، هەولێر
س. پ. ژمارە: ١
www.araspublisher.com

عێراق و دەوروبەری

کورد لەو ناوەندەدا

سامی شۆڕش

ناوی کتێب: عێراق و دەوروبەری: کورد لەو چەقەدا
دانانی: سامی شۆڕش
بڵاوکراوەی ئاراس– ژمارە: ١٤٨
دەرهێنانی هونەری: بەدران ئەحمەد حەبیب
بەرگ: شکار عەفان نەقشبەندی
نووسینی سەر بەرگ: محەمەد زادە
هەڵەگری: شێرزاد فەقێ ئیسماعیل
سەرپەرشتیی کاری چاپخانە: ئاوڕەحمان مەحموود
چاپی یەکەم - چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر– ٢٠٠٢
لە کتێبخانەی بەڕێوەبەرایەتیی گشتیی ڕۆشنبیری و هونەر لە هەولێر ژمارە (٣٢١)ی ساڵی ٢٠٠٢ی دراوەتێ

بەغدا و تاران

شەڕ و ناکۆکی لە نێوان وەستان و تازەبوونەوەدا

ماوەی یازدە ساڵە تاران و بەغدا لە مەودای شەڕێکی ناڕاستەوخۆدا دەژین، ئەگەرچی هەردوو وڵاتەکە لەو ماوەیەدا کەوتبوونە بەر سیاسەتی سزا و (الإحتواء المزدوج)ەوە لە لایەن ئەمریکاییەکانەوە.

لەگەڵ ئەوەشدا کە جار جار هەوڵی خاوکردنەوەی گرژییەکانی نێوانیان دەدا بۆ بەهێزکردنی هەڵوێستەکانیان لە بەرامبەر دوژمنە هاوبەشەکەیان: ئەمەریکا، بەڵام زۆری نەدەبرد بۆمبا و کاتیۆشا لە ناو بەغدا و تاراندا ڕیسەکەی لێ دەکردنەوە خوری.

ئێران دوای هاتنی سەرۆک محەمەد خاتەمی، بەگەرمی کەوتە دۆزینەوەی ڕێگەچارەیەک بۆ گیروگرفتەکانی لەگەڵ بەغدا.

هاندەریشی بۆ ئەم مەسەلەیە ئەوە بوو؛ بەڵکو بتوانێ ئاگری ڕێکخراوی موجاهدینی خەڵق بکوژێنێتەوە و، ئیتر بەهانە بەدەست توندڕەوەکانی ناو ئێرانەوە نەهێڵێ بۆ خۆ پرچەککردن. هەروەها پەیوەندییەکانی وڵاتەکەشی چ لەگەڵ جیهان و چ لەگەڵ دەوڵەتانی دەوروپشت بخاتەوە سەر سکەی یاسا و پەیوەندیی نەرم و نیان. بەڵام لەو لای دیکەوە عێراقی پابەند بەسزا دەوڵەتییەکانەوە ئەنجامی تایبەتیی خۆی هەیە بۆ چۆنیەتی ڕەفتارکردن لەگەڵ ئێران و کارتی سیاسی ئێران.

لەم نێوانەدا ڕەنگە ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست نموونەی دوو دەوڵەتی لەو شێوەیە نەبێت وەک عێراق و ئێران. ئەم دوو دەوڵەتە نەک هەر لە مێژووی کۆن، بگرە لە مێژووی هاوچەرخ و تازەشدا وایان لێکداوەتەوە کە بەهێز بوونی هەر کامێکیان لەنگەری نێوانیان تێک دەدات و، ئاسایش و ئیستقرار لە وڵاتەکەی دیکەدا دەخاتە بەر مەترسییەوە.

بۆیە هەمیشە ناکۆکی و شەڕ و پێکدادان لە نێوانیاندا بەشێوەیەک لە

شێوەکان هەبووە.

بەر لە دامەزرانی عێراق و ئێرانی تازە لە بیستەکانی سەدەی ڕابردوودا، ئەو خاکەی پاشتر ناوی نرا دەوڵەتی عێراق گۆڕەپانی ناکۆکی و لەیەکدانێکی زۆر بوو لە نێوان ئێرانی شیعە و دەسەڵاتی ئیمپراتۆری عوسمانی کە ئەوسا فەرمانڕەوای ویلایەتە جیاکانی عێراق بوو. دامەزرانی ئێرانی تازە لەژێر پادشایەتی ڕەزا شا و دواتر کوڕەکەی شا ئەو ناکۆکی و ناتەباییەی نەک هەر کەم نەکردەوە بگرە توند و تیژتریشی کرد. ئەوەی زۆرتریش ئەم مەودا ئاڵۆزەی نێوان تاران و بەغدای بەرەو ئاڵۆزییەکی زۆرتر برد، بەهێزبوونی هەردوو دەوڵەت بوو لە ڕووی سیاسی و سەربازییەوە لە ناوچەکەدا. هاوبەشیی بەغدا و تاران لە چەند هاوپەیمانێتییەکی ناوچەیی وەک پەیمانی سەعد ئاباد (١٩٣٧) و پەیمانی بەغدا (١٩٥٥) کەڵکی خاوکردنەوەی ئەو نێوانە ئاڵۆزەی نەبوو ئەگەرچی ئەمەریکا و بەریتانیاش هەوڵێکی زۆریان بۆ ئەو خاوکردنەوەیە دا.

ئەوەی ڕاستی بێت: لەنگەری سیاسی و سەربازی لە نێوان بەغدا و تاران، زۆربەی کات لە بەرژەوەندیی تاران بووە، بەتایبەتی ئێران لە ڕووی ژمارەی دانیشتوان و پانتایی خاکەوە لە عێراق بەهێزترە. هەروەها لە ڕووی ئابووریشەوە دەسەڵاتێکی گەورەتری هەبوو لە بواری دەرهێنان و فرۆشتنی نەوت، بەڵام تەنیا لە دوو برگەدا ئەم لەنگەرە بەلای عێراقدا شکایەوە:

یەکەم: لە دوای شۆڕشی ئیمام خومەینی لە ١٩٧٩ کە ئەمەش بووە هۆی تەقینەوەی شەڕێکی خوێناوی کە لە ئەیلوولی ١٩٨٠ەوەی خایاند تا ئابی ١٩٨٨.

دووەم: لە دوای شەڕی کوێت لە ١٩٩٠-١٩٩١دا کاتێ توانستە سەربازییەکەی عێراق لە لایەن هێزی هاوپەیمانانەوە تێکشکێنرا و نەتەوە یەکگرتووەکان سزایەکی بەرفراوان و گەورەی بەسەر عێراقدا سەپاند.

ئێرانییەکان وەک عێراقییەکانیان نەکرد، هەلی تێکچوونی لەنگەریان لە

دوای شەڕی کوێت بۆ نانەوەی شەڕێکی تازە بەکار نەهێنا لە دژی عێراق، بەڵام توانیان لە ڕێگەی سیاسەتەوە کەڵکێکی زۆر لە لاوازبوونی دەوری عێراق لە ناوچەکەدا وەربگرن. ئەم ڕاستییە، ڕاستییەکی دیکە ناشارێتەوە کە ئێران لە هەمان کاتدا زەرەرێکی زۆر لەو گەمەیەی عێراق دەکات؛ زەرەری ئابووری، ئەمنی، سیاسی، ڕەنگە پشێوییەکانی ناو ئێران نموونەیەکی بەرچاوی ئەم حاڵەتەبن.

لەم نووسینەدا هەوڵ دەدرێ بەپەلە ڕووناکییەک بخرێتە سەر ئەو پەیوەندییە ئاڵۆزەی ئەم دوو دەوڵەتە کە هەمیشە نەک هەر ڕاستەوخۆ کاری لە کێشەی کورد و چارەنووسی گەلی کورد کردووە، بەڵکو کارێکی ڕاستەوخۆیشی لە بونیاتی سیاسیی ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستیش کردووە.

سەرەتایەک بۆ ناکۆکییەکان لە مێژووی هاوچەرخدا

بەر لە دامەزرانی دەوڵەتی عێراق، ویلایەتی بەغدا و بەسرە سەر بەدەوڵەتی عوسمانی بوون، عوسمانییەکانیش وەک مەعلوومە لە ڕووبەڕووبوونەوە و ناکۆکییەکی بەردەوام بوون لەگەڵ ئێرانی کۆن، چ بەهۆی جیاوازیی مەزەبی و چ بەهۆی تەماحی فراوان بوون و لێکدانی بەرژەوەندییەکانیان لە ناوچەکەدا.

ڕەنگە مێژوو بازی بەسەر زۆر ناکۆکی و شەڕی خوێناوی دابێ لە نێوان دەوڵەتاندا، بەڵام ئەو ڕووبارە خوێنەی لە نێوان عوسمانییەکان و ئێرانییەکاندا ڕژا بەدرێژایی سێ سەد ساڵ، تا ئێستا پێ دەچێ کارێکی زەحمەت بێت ئەو بارە مێژووییەی بەسەردا بدرێ.

گومان لەوەشدا نییە کە عێراقی کۆن، واتە هەر دوو ویلایەتی بەغدا و بەسرە، گۆڕەپانێکی گەورەی ئەو ناکۆکییەی نێوان ئێرانییە شیعەکان و عوسمانییە سونییەکان بوون. لێرەوە عێراقی تازە میراتگری بەشێکی زۆری ئەو ناکۆکییە بوو.

کاتێک ئێرانی تازە لەسەر دەستی ڕەزا خان دامەزرا لە ١٩٢٣-١٩٢٥دا، ناکۆکییەکانی بەغدا و تاران زیادی کرد کەمی نەکرد.

ئەمجارەیان هەر جیاوازیی مەزەب هۆکارە سەرەکییەکەی ناکۆکی نەبوو، بەڵکو چۆنیەتی دارِشتنی سنوور و مەسەلەی نەوت، کە ئەوسا سەرەتای دۆزینەوە و دەرهێنانی بوو، هەروەها دەسەڵاتی هەر دەوڵەتە لە ئاوی ئەروەندرووود بەشێکی کاریگەری دنەدانی ناکۆکی بوو لە نێوانیاندا. پێشتریش لەگەڵ دەوڵەتی عوسمانی هەوڵێک درابوو بۆ چارەکردنی ئەو ناکۆکییە بەتایبەتی لە مەیدانی ئاوی ئەروەندروودا، کاتێک هەر دوو دەوڵەت ساڵی ١٩١٣ پرۆتۆکۆلێکیان بەهاوکاریی بەریتانییەکان مۆر کرد.

ئینگلیزەکان کە ئەوسا، واتە دوای جەنگی یەکەمی جیهانیی، لە لایەکەوە لە عێراق فەرمانڕەوایەتیان دەکرد، لە لایەکی دیکەوە لەگەڵ حکومەتی ڕەزا شا پەیوەندییەکی گەرموگوڕیان هەبوو، هەوڵی ئەوەیان دەدا بەر لە ناکۆکییەکانی ئەو دوو دەوڵەتە بگرن لەم پێناوەدا، کەچی تەماحە نەتەوەیی و کێشە مێژووییەکانیان کەمتر بواری ئەم جۆرە ڕێککەوتن و تەباییەیان دەدا. بۆیە داننانی هەر دوو دەوڵەت بەیەکدی چەندین ساڵی ویست. ئەوە بوو ساڵی ١٩٣٧ بەریتانیا کەوتەوە نێوانیان و توانی ڕێککەوتننامەیەکی تازەیان پێ ئیمزا بکات لە بارەی ئاوی ئەروەندڕوودەوە. بەپێی ئەو ڕێککەوتننامەیە تەواوی ئاوەکە تەسلیمی ئێران کرا، نزیکەی دە کیلۆمەترێک نەبێ لە نزیکی خوڕەمشەهر کە لە ژێر دەسەڵاتی عێراقدا مایەوە. بێجگە لەمە بەریتانییەکان توانیان سنوورێکی تازە لە نێوان عێراق و ئێراندا بکێشن کە بەپێی ئەو سنوورە تازەیە بەشێک لە ناوچە کوردییە نەوتییەکانی دەوری خانەقین و نەوتخانە بەر ئێران کەوتن.

بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا، ڕێککەوتننامەی ١٩٣٧ ڕێگەی لە تەشەنە سەندنی ناکۆکییەکان نەگرت، بەتایبەتی دوای گەشەکردنی ڕێچکەیەکی نەتەوەیی عەرەبی هاوپەیمانی لەگەڵ بزووتنەوە نەتەوەییەکەی تورک لەناو

عێراقدا. (ساطع الحصري) و کومەڵێک ئەفسەری عێراقی لەوانە (ڕەشید عالی گەیلانی)، نوێنەری ئەو ڕێچکەیە بوون، کە دواتر لەگەڵ ئەلەمانەکان پەیوەندییەکی گەرمیان هەبوو. لەم بزووتنەوە عەرەبییە عێراقییەدا (امين الحسيني)ی فەلەستینی کە موفتیی قودس بوو، بەڵام لە بەغدا پەناهەندە بوو، دەورێکی زەروری دیت.

سەرانی ئەم ڕێچکەیە، پێیان وا بوو شیعەی عێراق لە ڕووی ڕەچەڵەکەوە ئێرانین و دەبێ بەشیان نەبێ لە حوکمی سیاسی و ڕۆشنبیریی وڵاتەکەدا. بۆیە تەواوی ڕێگەیان لە شیعەکان گرتبوو.

بگرە هەر نارەزایی و ڕاپەڕینێک لە ناوچەی خوارووی عێراق ڕووی بدایە بەفیتی ئێرانیان لە قەڵەم دەدا و بەشێک لە پیاوە ئایینییە شیعەکانیان بۆ ئێران دوور دەخستەوە. ئەم مەسەلەیە ببووە مایەی ناخۆشییەکی زۆر لە بەینی عێراق و ئێراندا.

دواتر ئینگلیزەکان توانیان هەردوو وڵاتەکە لە ١٩٣٧ لە چوارچێوەی پەیمانی سەعد ئاباد کۆبکەنەوە، دواتریش پەیمانی بەغدا دیسانەوە لە ١٩٥٥دا کۆی کردنەوە، بگرە هەر دوو وڵاتەکە لە چەند بڕگەیەکدا توانیان هاوکارییەکی باشی یەکدی بکەن؛ لە سەردەمی ڕووخانی کۆماری مەهابادا کاتێک بارزانییەکان گەڕانەوە کوردستانی عێراق، هەر زوو دەوڵەتی عێراق گرتنی و لە زیندانی قایم کردن. ئینجا چوار ئەفسەرە کوردەکەی لە سێدارە دا. دواتر کەوتە هاوکاری کردنی ئێران و تورکیاش بۆ شەڕی هێزەکانی سەرۆکی نەمر مستەفا بارزانی.

بەڵام دیاربوو ئەم هاوتەباییە تەنیا پەیوەندیی بەمەسەلەی ڕووبەڕووبوونەوەی کوردەوە هەبوو، چونکە زۆری نەبرد هەر دوو وڵاتەکە گەڕانەوە چاو لە یەکدی سوورکردنەوە. لێرەدا هەڵاتنی محەممەد ڕەزا شا لە ساڵی ١٩٥٣دا بۆ بەغدا دادی چارەسەرکردنی یەکجارەکیی کێشەکانی نەدا.

تاران دوو هەڵنگوتنی گەورەی دیبوو بەهۆی هەڵکشانی دەسەڵاتی

شۆڕەوی بۆ دەوروبەری ئێران: کۆماری ئازەربیجان و کۆماری مەهاباد لە لەلایەکەوە کودەتاکەی دکتۆر محەممەد موسەددەق، لەلایەکی دیکەوە بۆیە تووشی ترسێکی گەورە بوو لەوەی ئەو دەسەڵاتە لە عێراقیشدا بڵاوببێتەوە و تەواوی سنووری ڕۆژئاوای بکەوێتە بەر مەترسییەوە، ئەم ترسە زۆری نەبرد، ساڵی ١٩٥٧ وای کرد سازمانی ئەمنیەتی ئێران (ساواک) بەشێکی تایبەتی بەکوردستان بکاتەوە لە نزیکیشەوە بکەوێتە چاودێرکردنی ناوەوەی عێراق.

هەڵگیرسانی شۆڕشی چواردەی تەمموز لە عێراقدا، لەسەر دەستی کۆمەڵێک ئەفسەر، هەندێک چەپ و کۆمۆنیست و هەندێکی دیکە نەتەوەیی عەرەبی، ئینجا تەفروتووناکردنی بنەماڵەی پادشایەتی لە بەغدا. وێنەیەکی زۆر تەڵختری لە بزووتنەوەی موسەددەق لەبەر چاوی شای ئێران دروست کرد. بگرە ئەو دڵگەرمییە و خۆشییەی قاهیرەی جەمال عەبدولناسر و مۆسکۆی نیکیتا خرۆشۆف بەرامبەر بەشۆڕشەکە نواندیان ئەوەندەی دی ترس و لەرزی خستە ناو دڵی ئێران. بۆیە هەر زوو کەوتە مشووری کارکردن بۆ سەرنگونکردنی ڕژێمە تازەکەی بەغدا. لەم بوارەدا بەرپرسی فایلی عێراقی لە ساواک، عەقید عیسا پەژمان-ی ڕەوانەی بەغدا کرد وەک یاریدەدەری سکرتێری سەربازیی لە باڵیۆزخانەی ئێران. هەروەها نەخشەیەکیشی بۆ مەبەستی ڕووخاندنی عەبدولکەریم قاسم کێشا کە ناوی (نەخشەی سەوز) یان (ترحی سبز) بوو. بەزمان ڕاسپێردرا بەهەر نرخێک بێت دەبێت ئەو نەخشەیە جێبەجێ بکات. بەڵام دیاربوو عەبدولکەریم قاسم و شۆڕەوی و کۆمۆنیستەکانی عێراق توانیبوویان لە ماوەیەکی ئێجگار کەمدا هەموو جۆرە دەرفەتێک لە بەرامبەر گەڕانەوەی پادشایەتی بۆ عێراق، یان سەرگرتنی هەر نەخشەیەکی وەک نەخشەی سەوز بگرن. بۆیە چەندی (پەژمان) هەوڵی دا بۆی نەکرا پاشماوەی ڕژێمە پادشاییەکەی عێراق ڕێکبخاتەوە و هانیان بدا لە دژی قاسم نە شیعەکان بەدەنگییەوە چوون بەهۆی ئەوەی کە قاسم لە دایک، یاخود لە دایک و

باوکرا شیعە بوو. لێرەوە (پەژمان) کەوتە خولیای ڕاکێشانی کورد بۆ ناو بازنەی نەخشەکەی.

ئەوسا گەڕانەوەی سەرۆکی نەمر مەلا مستەفا بارزانی لە مۆسکۆوە ترسێکی زۆرتری لە دڵ و دەروونی ئێراندا دروست کردبوو، چونکە بارزانی بەلای ئێرانەوە هەڵگری یادەوەرییەکانی کۆماری مەهاباد بوو. هەروەها سەرکردەی بزووتنەوەی نەتەوایەتیی کورد و سەرۆکی پارتی دیموکراتی کوردستان و خاوەن ڕابردوویەکی پڕ خەباتیش بوو لە بەرامبەر ڕژێمی شا. بۆیە (پەژمان) لەجیاتی ئەوەی ڕوو لە بارزانی بکات، ڕووی لە مەکتەبی سیاسیی پارتی دیموکراتی کوردستان کرد. هەر زوو توانی پەیوەندییەکی گەرم لەگەڵ ئەندامەکانی دروست بکات. هەروەها دواتر ئەم پەیوەندییە زۆر گەرمتر بوو.

لێرەوە ئێران کەوتە ئەوەی بەڵکو کورد بەکار بهێنێ لە تاووتوێکردنی ناکۆکییەکانی خۆی لەگەڵ عێراق. هەروەها کەوتە دروستکردنی پەیوەندیی لەگەڵ چەند کەسایەتییەکی شیعەی سەر بەڕژێمی پادشایەتیی کۆن وەک (هادی چەلەبی) کە ئەوسا نیشتەجێی لوبنان بوو. لەو لاوە نەخشەکەی ئێران بۆ سەرنگونکردنی ڕژێمە تازەکەی عێراق ڕاستەوخۆ سەرنەکەوت، بەڵام ناڕاستەوخۆ بەرهەمێکی هاتە بەر ئەویش کودەتای ٨ی شوباتی ١٩٦٣ بوو.

شای ئێران دوو هەڵوێستی بەرامبەر ئەو کودەتایە وەرگرت. یەکەم: کەوتە دنەدانی بۆ کۆتایی هێنانی دەسەڵاتی کۆمۆنیستەکان و شۆڕەوی لە عێراقدا. دووەم: کەوتە خۆ دوور لێوەگرتن و خۆ پاراستن لە دۆستایەتیی لە ترسی پەرەسەندنی پەیوەندییەکانی ڕژێمە تازەکەی عێراق لەگەڵ میسری(عەبدولناسر) و سوریای بەعسییەکان. لە ڕاستیشدا زۆری نەبرد، لە نیسانی ١٩٦٣دا یەکێتییەکی بەپەلە لە نێوان هەر سێ دەوڵەتەکەدا ڕاگەیەندرا.

لە ناوەڕاستی شەستەکانی سەدەی ڕابردوو جیاوازییەکانی نێوان بەغدا و

تاران هێمنییەکی ئەوتۆیان بەخۆیانەوە نەدی، ئەگەرچی سەرۆکی کۆمار (عەبدولڕەحمان عارف) لە ساڵی ١٩٦٦-دا سەردانێکی بەپەلەی تارانی کردو ویستی قەناعەت بەئێران بێنێ دەست لە یارمەتیدانی کوردی عێراق بکێشێتەوە.

دوای کودەتای ١٧ ی تەمووزی ١٩٦٨ ناکۆکییەکان تەشەنەیان کرد. ئەوسا بەعسییەکان دوای هاوکاریکردنێکی کورت لەگەڵ ئەمەریکییەکان و لەندەن، هەر زوو دەستیان لەو دوو لایەنە کێشایەوە و کەوتنە بەرزکردنەوەی دروشمە نەتەوەییە زەقەکانی جارانیان. لەوەش قووڵتر بایەخێکی زۆریان دایە دروشمی سوشیالیستی و هەڵوێستی توندوەرگرتن لە بواری کێشەی فەلەستیندا، بگرە خۆیان لەوە نەدەپاراست بڵێن کە حوکمی بەعس لە عێراقدا (لە ئەنجامی ئەو شکستە گەورەیەی تووشی عەرەب هات لە ٥ی حوزەیرانی ١٩٦٧ هاتۆتە سەر حوکم).

زۆری نەبرد، لە ١٩٦٩دا بەغدا پێشوازی لە سەرۆکی پێشووی ساواک ژەنەراڵی هەڵگەڕاوە لە ڕووی شا (بەختیار تەیمور) کرد. پێشتریش دەستەیەک خەڵکیان لەسێدارە دا بەتۆمەتی ئەوەی جاسووسییەتیان بۆ ئیسرائیل و ئێران کردووە. هەروەها ڕێگەیان دا چەند سەرانێکی کوردی ئێران و حزبی تودە لە بەغدا جێگیربن. بگرە دەستیان دایە هاوکارییەکی زۆری حزبە گەورەکانی ئێران لە دژی شا. هەر لە شەستەکاندا عێراق دەرگای لەبەردەم ئیمام خومەینیدا کردەوە کە لە تورکیا شوێنەکەی خۆی بگوێزێتەوە بۆ نەجەف.

ئێران لەو سەردەمەدا دەیویست لەگەڵ عێراق ئەگەر ماوە هەبێت کەمێک خاوی بکاتەوە نەوەکا لەژێر پاڵەپەستۆی ناکۆکییەکاندا بەغدا زۆرتر بەرەو ڕۆژهەڵات و شۆڕەوی بڕوات. بۆیە بەپەلە لەو ساڵەدا لێپرساوێکی گەورەی ئێرانی ڕەوانەی عێراق کرد بۆ گفتوگۆکردن لەسەر بابەتی ناکۆکییەکانی نێوان هەردوو لا. ئەم چوونەی بەغدا هیچی لێ شین نەبوو، بگرە لە سەرەتای حەفتاکاندا عێراق ڕایگەیاند، کە کۆمەڵێک ئەفسەر و

خەڵکی سەر بەئێران ویستوویانە لە عێراق کودەتایەک ئەنجام بدەن، بەڵام حکوومەت کودەتاکەی تەفروتوونا کردووە.

لەو سەردەمەدا عێراق سەرکەوتنێکی دیکەی لە دژی ئێران وەدەستهێنا کاتێک لە ئاداری ١٩٧٠ لەگەڵ سەرکردایەتیی شۆڕشی کورد ڕێککەوتننامەیەکی سیاسیی مۆرکرد بۆ ئۆتۆنۆمی. ئەم گۆڕانکارییانە سەرجەمی مایەی ترسی تاران بوو لەو دەورە تازەیەی عێراقدا، بۆیە دوودڵی لەوە نەکرد یەکسەر ئەو سێ دوورگەیەی کەنداو(تومبی گەورە و تومبی بچووک و ئەبو موسا) داگیر بکات کە بەریتانییەکان لێی کشانەوە. هەروەها کەوتە کۆکردنەوەی جبەخانەیەکی گەورەی چەک و تەقەمەنی بەنیازی ترساندنی عێراق.

تەق و تۆق لە ناوچە سنوورییەکاندا بەردەوام هەبوو لە نێوان ئێران و عێراقدا، بەتایبەتی لە ناوچەی مەندەلی و بەعقوبە و بەدرە و جەسسان. بگرە جار جار لە ئەروەندروودیشدا ناکۆکی و وردە ڕووبەڕووبوونەوەی بچووک دروست دەبوو. ئەم هەموو ناکۆکییانە تا دەهات گەورەتر دەبوون لەگەڵ هەڵکشانی زۆرتری بەغدا بەرەو شۆرەوی و کۆمۆنیستەکانی ناوەوە. ئینجا خۆماڵیکردنی نەوت و شەڕی کورد و بەغدا لە ١٩٧٤ دەورێکی زۆریان هەبوو لە گەشکردنەوەی ئاگری ناکۆکی.

بەڵام دواتر کە هێزە سەربازییەکانی عێراق هیچیان لە بەرامبەر کورد پێنەکرا، لەو لای دیکەوە دیاربوو عێراق ئامادەیی دەربڕیبوو بۆ بەشداریکردن لە فشار خستنە سەر سوریە ئەگەر بێتو ئێران و ئەمەریکا کەشوهەوای ئەوەی بۆ دروست بکەن ئاگری شەڕ و بەرگری لە کوردستاندا بکوژێتەوە، بەرهەمی ئەم هەوڵە ڕێککەوتننامەی (ئەلجەزائیر) بوو لە ٦ ی ئاداری ١٩٧٥ کەب ووە هۆی نسکۆهێنانی شۆڕشی گەلی کورد لەو سەردەمەدا. لەم ڕێککەوتننامەیەدا ئەوەی ئێران دەیەویست لە ئاو و سنوور و دەسەڵات لە ناوچەی کەنداودا وەدەستی هێنا.

عێراق و ئوردن

پەیوەندییەکانی عێراق و ئوردن لە ساڵانی شەڕی ئێراندا دەرگای عەممانی لەبەر دەم بڵاوبوونەوەی دەسەڵاتی بەغدا لە ناو ئوردنییەکاندا خستە سەر پشت. لێرەوە بەغدا هەوڵێکی زۆری دا بۆ بەستنەوەی نووسەران و ڕۆژنامەنووسان و سەرمایەداران و سیاسەتمەدارانی عەممان بەداموەزگا و دەسەڵاتی خۆیەوە. لەم بوارەدا دەکرێ هێما بۆ ئەوە بکەین کە سەرکردایەتی عێراق گوندێکی هاوچەرخ و نوێی بچکۆلانەی دروست کرد لە عەممان و کلیلی هەر خانوویەکی ئەو گوندەی بەخۆڕایی بەخشییە یەکێ لە سەرنووسەرانی ڕۆژنامەکانی ئوردن. بەردەوام بانگی دەکردن بۆ بەغدا و لەسەر ئاستی زۆر بەرز پێشوازیی لێ دەکردن و ماشێنی تازە و هەرچی پێویستییێکیان هەبووایە بۆی جێبەجێ دەکردن.

عێراق دەرگای بازاڕەکانی خۆی لەبەردەم بازرگانەکانی ئوردن کردەوە و هانی ئەوەی دەدان پڕۆژەی پیشەسازی و ئابووری لە عێراقدا بکەنەوە.

سیاسەتمەدارانیان بانگ دەکرد و لە دژی سوریا دەیاندواندن و ببڕای ببڕ خۆیان لە باسکردنی سەردەمی پادشایەتی نەدەدا، بگرە جار جار هێمای ئەوەشیان بۆ دەکردن کە بەدەستیانەوە چاو بەمێژووی ئەو سەردەمەی عێراق بگێڕنەوە و ئیعتبار بۆ خانەوادەی پادشایەتی عێراق بگێڕنەوە.

ئەم هەموو هەوڵ و تەقەلایانە وایان کرد لە ناو ئوردنییەکاندا جێگای دەسەڵاتی عێراق فراوان بێت. هەروەها ئوردنییە بەرەچەڵەک فەلەستینییەکان لەم نێوانەدا دەورێکی گەلێ گەورەیان گێڕا، بگرە تا ئێستاش ئەو بازرگانە ئوردنییانەی لە سەردەمی شەڕی ئێراندا لە عێراق باویان هەبوو، تا ئێستاش کارو پرۆژەکانیان لە کارە و فشارێکی زۆر دەخەنە سەر حکوومەتەکەی خۆیان بۆ پاراستنی پەیوەندی باش لەگەڵ بەغدا.

سەرۆک وەزیرانی ئێستای ئوردن، ئەندازیار(عەلی ئەبو ئەلراغیب) یەک

لەو کەسانەیە کە خۆی و خزم و کەسەکانی بەرژەوەندییەکی ئابووریی زۆریان لەگەڵ بەغدا هەیە. هەروەها وەزیری پیشەسازی و بازرگانی (واسف عازر) یەک لە بەعسییە کۆنەکانی ئوردنە کە تا ئێستاش لایەنگری هاوکارییە لەگەڵ بەغدا.

دوای وەستانی شەڕی عێراق و ئێران لە ١٩٨٨، ئوردن شێوازی پەیوەندییە ئابووریەکانی خۆی لەگەڵ بەغدا پاراست. بەڵکو لەوەش زیاتر لەگەڵ عێراق و قاهیرە و یەمەن کەوتە دروستکردنی تەوەرێکی تازەی عەرەبی. یەک لە مەبەستە گەورەکانی ئەو تەوەرە مەسەلەی پیشەسازیی چەکی قورس و هەندێ چەکی کۆمەڵکوژ بوو. لە ڕاستیدا ئوردن پارە و ئابوورییەکەی یاریدەی ئەوەیان نەدەدا لەم بوارەدا هاوبەشێکی کاریگەر بێت. بەڵام لەگەڵ ئەوەش چاوی لەوە بوو بەڵکو لە ئەنجامە ئابوورییەکانی ئەم پرۆژە سەربازییە، ئەگەر سەرکەوتوو بوو، قازانجێکی ئابووری بکات.

دیار بوو داگیرکردنی کوێت لەلایەن سوپای عێراقەوە لە ئابی ١٩٩٠کۆتایی بەم تەوەرە هێنا.

دوای داگیرکردنی کوێت و سەردەمی سزاکان

داگیرکردنی کوێت لەلایەن عێراقەوە؛ ئوردنی خستە بەردەم تاقیکردنەوەیەکی زۆر سەخت و زەحمەت. لەلایەکەوە بازاڕە ئابوورییەکەی ئوردن تا ڕادەیەکی زۆر پشتی بەعێراق بەستبوو، بۆیە واز هێنان لەم بازاڕە کارەساتێکی گەورەی بۆ شا حوسێن دروست دەکرد. لە لایەکی دیکەوە خەڵکی ئوردن بەتایبەتی بەرەچەڵەک فەلەستینییەکان، پشتگیرییەکی زۆریان بۆ عێراق نیشان دا لە دژی کوێت و ئەمەریکا، بەتایبەتی دوای ئەوەی عێراق چەند مووشەکێکی لە ئیسرائیل گرت. لە لای سێیەمیشەوە کوێتییەکان و سعودییەکان کە تا سەردەمی داگیرکردنی کوێت یارمەتییەکی زۆری ئوردنیان دەدا لە بواری نەوت و پارەوپوولدا، ئەم یارمەتیانەیان ڕاگرت و پەیوەندی خۆیان لەگەڵ عەممان بەتەواوی بڕی. شا حوسێن هەوڵێکی زۆری دا پەیوەندییەکانی لەگەڵ عێراق و کوێت تێک

نەچێت. بەڵام هەڵگرتنی دوو شووتی بەیەک دەست کارێکی مەحاڵ بوو، بۆیە لە ئەنجامدا کار بەوە شکایەوە تەنیا لەگەڵ عێراق بمێنێتەوە. ئەمەریکاییەکان ئەم هەڵوێستەی شا حوسێنیان بەدڵ نەبوو. بەڵام دەشترسان بەهۆی فشاری ناوخۆی ئوردن، عێراق زیانێکی گەورە لە بەرژەوەندییەکانیان بدات بەوەی هەلومەرجی ناوەوەی ئوردن بخاتە بەردەم مەترسی و هەڵوەشانەوە. بۆیە لەلایەکەوە ناڕازی بوون، لەلایەکی دیکەوە درێژەیان بەپەیوەندییەکانی خۆیان لەگەڵ عەممان دەدا، بەتایبەتی کە واشنتۆن لەو سەردەمەدا شا حوسێنی بۆ ئەوە هەڵگرتبوو بەڵکو لە چارەسەرکردنی کێشەی فەلەستینییەکان و ئیسرائیل دادوەرییێکی سەرەکی ببینێ.

هەروەها واشنتۆن ئەوەشی لەبەر چاو بوو کە ئوردن لە ڕووی جوگرافییەوە هەلومەرجێکی زۆر سەخت و ئاڵۆزی هەیە، لەلایەکەوە عێراق لەسەر سنووری ڕۆژهەڵاتدا ڕاکشاوە. لە سەرووشیەوە سوریا کە هیچ کاتێک خاوەنی پەیوەندیەکی خۆش نەبووە لەگەڵ ئوردنییەکان. لەولای دیکەوە ئیسرائیل و فەلەستینییەکان، ئینجا سعودیە؛ کە ئەویش لەگەڵ ئەوەی هاوبەشی پەیوەندییەکی پادشایەتی بووە لەگەڵ شا حوسێن، بەڵام لە هەمان کاتدا ناکۆکییە کۆنەکانی نێوان شەریفی حیجاز و خانەوادەی شا عەبدولعەزیز بەردەوام تارماییەکی خستبووە سەر پەیوەندییەکانی هەر دوو وڵاتەوە.

ئەمە بێجگە لە گیروگرفتە ناوخۆییەکانی ئوردن چ لە ڕووی ئابووری و چ لە ڕووی پێکهاتەی کۆمەڵگایەوە.

لەم بوارەدا شا حوسێن لە دوای داگیرکردنی کوێت سەردانی بەغدای کرد و، ویستی بەهەموو توانایەکی خۆیەوە سەرۆک کۆماری عێراق بەوە قەناعەت پێبکات بەڵکو لە کوێت دەکێشێتەوە. بەڵام هەوڵەکەی بێهوودە بوو. لە ئەنجامدا کەوتە هەوڵی دۆزینەوەی چارەسەرێکی عەرەبی بۆ کێشەی داگیرکردنی کوێت، بەڵام ئەم هەوڵەشی بێهوودە بوو، کاتێک

کوێت و سعودیە پشتیان لەم جۆرە پێشنیارە کرد و ڕوویان کردە چارەسەرێکی نێودەوڵەتی.

زۆری نەبرد لە بەهاری (١٩٩١)دا عێراق تووشی شکەستییەکی سەربازیی گەورە هات و، لەژێر فشاری هێزەکانی هاوپەیمانێتیی دەوڵەتیدا ناچار بوو بەپەلەپرووزێ لە کوێت بکشێتەوە. لە کوردستان و لە خوارووی عێراقدا دوو ڕاپەڕین تەقینەوە. ئەوەی کوردستان کەمتر ئوردنی شڵەژاند چونکە شا حوسێن لە کۆنەوە جۆرە پەیوەندییەکی لەگەڵ کورد هەبووە و دەیزانی کورد بەتەمای خۆ دابڕاندن نین لە عێراق. بەڵام ئەوەی زۆرتر شڵەژاندی ڕاپەڕینەکەی خوارووی عێراق بوو کە ئیسلامییەکان بەرپایان کرد بوو.

ترسی شا حوسێن لەوە بوو ئەم ڕاپەڕینانە تەشەنە بکەن و بەهۆی لاوازیی ڕژێمی بەغداوە بگەنە ناو وڵاتانی دەوروپشتی عێراقیش وەک ئوردن. بۆیە هەموو هەوڵێکی ئەوە بوو ڕێگە لەم ڕاپەڕینانە بگیرێ بەتایبەتی ئەوەی خوارووی عێراق.

هەروەها شا حوسێن خەمی پەیوەندییە بازرگانییەکەی نێوان عەممان و بەغدای بوو کە بەشێکی زۆری ئابووری ئوردن لە ساڵانی شەڕی عێراق – ئێرانەوە بەسترابوونەوە بەئابووریی بەغدا. ئینجا بایەخی عێراق و نەوتەکەی بەنیسبەت ئوردن ئێجگار زیادی کرد، بەتایبەتی دوای ئەوەی سعودیە و کوێت بڕیاریان دا پەیوەندی و یارمەتییە ئابوورییەکانیان بۆ عەممان ڕابگرن. ئەو کاتە سعودیە نەوتێکی زۆری بەخۆڕایی بەئوردن دەدا. هەروەها کوێت لە ڕووی دراو و پارەوە یارمەتییەکی زۆری دەدا.

لەوانەش کاریگەرتر بۆ سەر ئابووریی ئوردن بڕیاری کوێت بوو بەدەرکردنی هەرچی ئوردونی یان فەلەستینی هەیە لە کوێت.

ئەمانە ژمارەیان خۆی لە دوو سەد هەزار کەس دەدا، ئەمانە بەدرێژایی بیست ساڵی ڕابردوو سەرچاوەی دراوێکی زۆری بێگانە بوون بۆ خەزێنەی ئوردن، هەروەها یاریدەیەکی زۆری ئابووریی ئوردنیان دەدا. بەڵام دواتر کە

لە کوێت دەرکران، بوون بەبار و بەقورساییەکی گەورە بەسەر شانی ئوردنەوە.

لەم گێژەنەیەدا، شا حوسێن بڕیاری درێژە پێدانی پەیوەندییەکانی خۆی دا لەگەڵ بەغدا. بەتایبەتی کە بینی ئەمەریکاییەکان گلەییەکی ئەوتۆیان لەم جۆرە پەیوەندییە نییە بەو مەرجەی نەگاتە ڕادەی پەیوەندی و هاوکاریی سیاسی. هەروەها نەگاتە ئەوەی ئوردن سزا نێودەوڵەتییەکانی سەر عێراق بشکێنێ.

لە ساڵانی یەکەمی سزاکاندا، واشنتۆن هەندێ جار بیری لە ڕووخاندنی ڕژێمی عێراق دەکردەوە لە ڕێگەی هاوکاریکردنی ئۆپۆزیسیۆنی عێراقی. لەم بوارەدا نە سوریا و نە ئێران بەکەڵکی واشنتۆن نەدەهاتن. بەڵکو تەنیا ئوردن هەبوو بێجگە لە تورکیا، کە بتوانێ ئەم بۆشاییە پڕ بکاتەوە ئەگەر هاتوو ئەمەریکا ویستی بەڕاستی ڕێگەی ڕووخاندنی ڕژێمی بەغدا بگرێتە بەر، کوێت بەپلەی یەکەم و سعودیە بەپلەی دووەم خۆیان لەم ئەرکە دزیبۆوە و پێیان وابوو ڕەنگە گۆڕینی دەسەڵات لە عێراق بەقازانجی ئێرانییەکان تەواو ببێت.

لێرەوە ئوردن کەوتەوە بازرگانی نەوت لەگەڵ بەغدا، بەتایبەتی عێراق هانی دەدا بۆ ئەو هاوکارییە بازرگانییە و دەیویست لە ڕێگەی نەوت و، نرخی هەرزان و خۆڕاییی نەوتەوە کەمێک لە هەڵوێستی شا حوسێن و ڕۆیشتنی بەرەو ئەمەریکا لە مەسەلەی عێراقدا کەم بکاتەوە. دوای چەند ساڵێکی کەم پرۆتۆکۆڵێکی بازرگانی لە نێوان عەممان و بەغدا مۆر کرا. بەپێی ئەم پرۆتۆکۆلە بودجەی گۆڕینەوەی بازرگانی لەنێو هەر دوو وڵاتدا گەیشتە ٤٥٠ ملیۆن دولار.

ئەم پەیوەندییە ئابوورییە تەواوی پەیوەندییە ئابوورییەکانی عێراق و ئوردنی تازە کردەوە. بگرە لە هەندێ ڕووەوە وای کرد عێراق تا ڕادەیەک پشت بەبازرگانییەکانی لەگەڵ عەممان ببەستێ. هەروەها بەغدا توانی لەم ڕێگەیەوە دەسەڵاتی خۆی لەناو ئوردن تازە بکاتەوە، بەتایبەتی دوای

ئەوەی بەعسییەکانی ئوردن کەوتنەوە کار و ئینجا بزووتنەوە ئیسلامییەکەی ئوردنیش زیندوو بووەوە.

لە ماوەی دە ساڵی ڕابردوودا، زۆربەی ئەو کەسانەی پۆستی سەرۆک وەزیرانی ئوردنیان وەرگرتووە، یان پۆستی وەزارەتە گرنگەکانیان لە دەست بووە، خەڵکانی سەر بەعێراق بوون. تەنیا سەرۆک کۆماری پێشوو (عەبدولکەریم کەباریتی) نەبێت لە ١٩٩٥-١٩٩٦ کە بەئەتنیی عێراق بەناوبانگ بوو. هەروەها وەزیری دەرەوەی ئێستا (عەبدولئیلاھ ئەلخەتیب) کە زۆرتر لە دەوڵەتە عەرەبییەکانی کەنداو نزیکە.

لە سەردەمی (کەباریتی)دا، ئوردن توانی پەیوەندییەکانی خۆی تا ڕادەیێک لەگەڵ دەوڵەتانی کەنداودا هێور بکاتەوە. بەڵام ئاساییکردنەوەی ئەم پەیوەندیە دیار بوو کارێکی سەخت و زەحمەت بوو، بەتایبەتی کە هێشتا شا حوسێن لە ژیان بوو. هەروەها کەباریتی توانی ڕادەی پرۆتۆکۆلی نێوان عێراق و وڵاتەکەی نزم بکاتەوە، کە ئەمە جێگەی ناڕەزامەندییەکی زۆری عێراق بوو. بەڵام دیار بوو لەو سەردەمەدا کەباریتی بەتەواوی هەوڵی تەسککردنەوەی مەودای پەیوەندییەکانی ئوردن و عێراقی دەدا. بۆیە لە ١٩٩٥دا ئوردن دەرگای لەبەردەم حوسێن کامل و براکەی کردەوە. هەروەها ماوەی پێدان چالاکیی سیاسی لە دژی بەغدا بنوێنن. دواتر ماوەی دا بزووتنەوەی ویفاقی نیشتمانیی عێراق کە دکتور ئەیاد عەللاوی سەرکردایەتیی دەکات بارەگایەک لە عەممان بکاتەوە. بەڵام ئەم هەوڵانەی کەباریتی سەریان نەگرت. ڕەنگە هەندێ لە هۆیەکان بگەڕێتەوە بۆ ئەو گیروگرفتانەی بەغدا لە بەردەم کەباریتیدا لەو ماوەیەدا دروستی کرد، بەڵام هۆیە سەرەکییەکانی پەیوەندییان بەهەڵوێستی کوێت و سعودیەوە هەبوو، بەتایبەتی ڕازی نەبوونیان بەپڕکردنەوەی ئەو بۆشاییە ئابوورییەی لە ئوردن دروست ببوو لە ئەنجامی نزمبوونەوەی ڕادەی بازرگانییەکەی لەگەڵ بەغدا.

سەرباری ئەمانە، شا حوسێن هەمیشە چاوی لەوە بوو ئەم هاوکارییەی لەگەڵ بەغدا نەبێتە هۆی سارد و سڕی لەگەڵ ئەمەریکا و دەوڵەتانی

ڕۆژئاوا، چونکە ئەمانە لە دوا حسێبدا هاوپەیمانی ستراتیژیی ئوردن بوون. بۆیە بەردەوام لە گفتوگۆکانیدا لەگەڵ سەرانی دەوڵەتانی ڕۆژئاوا، بەتایبەتی ئەمەریکا و بەریتانیا پێی لەسەر ئەوە دادەگرت کە دەبێت واشنتۆن سیاسەتی خۆی بەرامبەر بەعێراق ڕوون بکاتەوە: ئایا بەتەنگ ڕووخاندنی ڕژێمی بەغدایە یان دەیەوێ تەنیا سزای بدات و لە ئەنجامیشدا بیگێڕێتەوە ناو بازنەی شەرعیەتی نێودەوڵەتی و ناوچەیی؟ هێمنیشی دەکردنەوە کە ئوردن لەگەڵ هەر سیاسەتێکە ئەوان هەڵی دەبژێرن بۆ پەیڕەویکردن بەرامبەر بەعێراق.

وەڵامی ئەم پرسیارە لای شا حوسێن ڕوون نەبوو. کەچی هاوپەیمانە ڕۆژئاواییەکانیشی ئامادە نەبوون هیچی ئەوتۆی بۆ ڕوون بکەنەوە.

بۆیە جار جار وای ڕەفتار دەکرد وەک ئەوەی ڕژێمی بەغدا ماوەیەکی کەمی لەبەردەم مابێتەوە. جار جاریش وا دەجوولایەوە کە ئوردن هیچ کێشەیەکی لەگەڵ عێراق نییە و ئامادەیە کار بۆ لابردنی سزاکانی سەری بکات.

بە هەر حاڵ، بەغداش لەو سەردەمەدا کەوتبووە تەمای درزخستنە دیواری سزا نێودەوڵەتییەکانەوە. پێشی وابوو ئوردن ڕەنگە پانتاییەکی ئاسان بێت وەک تورکیا، بۆ بەکارهێنانی لە پێناو ئەو درز تێخستنە.

گەورەترین ئامرازی دەستی بەغدا پرۆتۆکۆلە ئابووری و نەوتییەکەی بوو لەگەڵ عەممان. بۆیە هەر کە بیویستایە زۆرتر ئوردن ڕاکێشێتە لایەنی خۆی، بواری پرۆتۆکۆلەکەی تازە دەکردەوە و زیادی دەکرد. هەر جارێکیش ویستبای فشار بخاتە سەر ئوردن و تووشی مەترسیی بکات جێبەجێکردنی پرۆتۆکۆلەکەی دوا دەخست، یان تەگەرەی تێدەخست. تەنانەت هەندێ جار تەگەرە تێخستنەکان دەگەیشتە ڕادەی ئیعدامکردنی ئوردنییەک لە بەغدا بێ پرس کردن بەعەممان، یان ڕووتکردنەوەی ماشێنی باڵیۆزی ئوردونی لە ڕێگەی بەغدا و سنووری ئوردن. کەچی ئوردنییەکان چونکە پێویستیان بەجێبەجێکردنی پرۆتۆکۆلەکە دەبوو هەمیشە چاویان لەم ڕووداوانە

دەپۆشی.

ئوردنییەکان ئەم جۆرە پرۆتۆکۆڵانە بەشەرعی دەزانن و پێیان وایە ئەنجوومەنی ئاسایش ڕێگەی نەبڕیوە لە پەیوەندییە ئابوورییەکانیان لەگەڵ بەغدا. بەڵام بەغدا وای لێکدەداتەوە کە ئەم جۆرە پرۆتۆکۆڵانە درزێکی گەورەی دروست کردووە لە دیواری سزاکان و ڕەنگە درێژە پێدانیان هانی دەوڵەتانی دیکەش بدات بۆ پەیڕەویکردنیان.

ڕەنگە کارێکی باش بێت ئەگەر لێرەدا ئەوە لەبەرچاو بگرین کە دوا پرۆتۆکۆلی نەوتی و بازرگانیی بەینی بەغدا و عەممان کە لە کۆتایی مانگی ئابی ڕابردوو مۆرکرا، وای نەخشە بۆ کێشراوە ڕادەی بازرگانیی لە نێوان بەغدا و عەمماندا لەم ساڵەدا لە چوارسەد و پەنجا ملیۆن دۆلارەوە بەرز بکاتەوە بۆ یەک ملیار دۆلار. هەروەها ڕادەی ناردنی نەوتی عێراقی بۆ ئوردن بەرز بکاتەوە بۆ پێنج ملیۆن تەن، نیوەی بەخۆڕایی و نیوەکەی دیکەشی بەنیوە قیمەت.

هەروەها لەم نێوانەدا ئوردن کەڵکێکی زۆری لە دوو بواری ئابووریی دیکە وەرگرتووە: بەرنامەی نەوت بەرامبەر بەخۆراک کە زۆربەی کۆنتراکتەکانی داوودەرمان لەگەڵ عەممان مۆر دەکرێ، بەندەری عەقەبە کە بەشێکی زۆری کەلوپەلی عێراق تا ئێستاش لەوێوە دێت.

بەڵام عێراق تەنیا ئوردنی نەویستووە بۆ درز خستنە ناو دیواری سزاکانەوە، بەڵکو بۆ وروژاندنی تەماحە ئابوورییەکانی وڵاتانی دەوروپشتیش بەکار دەهێنێ، بەتایبەتی سوریا. هەروەها سەرباری مەسەلەی ئابووری، ئوردنی ویستووە بۆ بەڕێوەبردنی زۆر لە پەیوەندییە ناڕاستەوخۆکانی خۆی لەگەڵ ئەمەریکا. لەم بوارەدا ڕەنگە جێگەی خۆی بێت هێما بۆ ئەوە بکەین کە لە ماوەی ژیانی شا حوسێندا، میر حەسەنی برای، کە ئەوسا جێنشینی بوو، ڕۆڵێکی زۆری هەبوو لەوەی جۆرە پەیوەندییەکی ناڕاستەوخۆ لە نێوان بەغدا و تەل ئەبیبدا دروست بکات، بەڵام دواتر ئەم پەیوەندییانە تووشی پسان هاتن کاتێک ئەمەریکا پێی

زانی و داوای لە ئیسرائیل کرد بەدەنگ داخوازییەکانی میر حەسەنەوە نەچێت.

دوای کۆچکردنی شا حوسێن و سەرۆکی سوریا (حافظ ئەلئەسەد) هەردوو کوڕەکانیان هاتنە سەر کار، بەغدا سەرەتا کەمێک تووشی مشەوەشی بوو، بەتایبەتی لەوە دەترسا کە شا عەبدوڵڵای دووەم و بەشار ئەلئەسەد بەرەو ڕۆژئاوا بڕۆن و، زۆرتر پەیوەندییەکانیان لەگەڵ عێراق سارد بکەنەوە. بەڵام دواتر ئەم مەترسییانەی عێراق ڕاست دەرنەچوون، چونکە ئەم دوو سەرۆکە گەنجە لە ڕاستیدا زۆرتر چاویان لەوە بوو گیروگرفتە ئابوورییەکانی وڵاتەکەی خۆیان چارەسەر بکەن، لەوەی چاویان لە هاوکاریی ئەم دەوڵەت و ئەو دەوڵەت بێت لە دژی عێراق.

شا عەبدوڵڵا گۆڕانکارییەکی ئەوتۆی بەسەر سیاسەتی باوکی نەهێنا لە بواری عێراقدا. بەڵام ئەوەی سوریا کەمێک لە باوکی زۆرتر بەرەو خۆشکردنی پەیوەندییەکانی چوو لەگەڵ عێراق. ڕاستە مەسەلەی ڕاگرتنی لەنگەری هێز لە ناوچەکەدا لەگەڵ ئیسرائیل لە لایەک و، تورکیا لە لایەکی دیکە، بەشێکی ڕۆیشتنی بەشار ئەلئەسەدە بەرەو عێراق. بەڵام گومان لەوەدا نییە کە بەشێکی دیکەی ئەم ڕۆیشتنە مەسەلەی گەشەکردنی پەیوەندییەکانی ئوردن و عێراقە.

واتە دیمەشق ڕەنگە پێی باش نەبێت ئەو پەیوەندییە بۆ قازانجی ئوردن گەشە بکات، کەچی سورییەکان کە خاوەنی سنوورێکی درێژترن لەگەڵ عێراق هیچیان بەر نەکەوێ.

ئەوەی ڕاستی بێت، نانەوەی ئەم پێشبڕکێیە لە نێوان دیمەشق و عەممان لایەنێکی سیاسەتی عێراقیشی تێدا بوو، چونکە تەماحی بەغدا لە ئوردن ئەوەش بوو کە لە ڕێگەی گەشەپێدانی هاوکاری لەگەڵ عەممان دەوڵەتە عەرەبییەکانی دیکە بجووڵێنەوە و بەرەو عێراق بێن، بەتایبەتی سوریا.

دیمەشق کە ماوەی بیست ساڵ پتر پەیوەندیی ناخۆش بوو لەگەڵ بەغدا، لەولای دیکەوە پەیوەندییەکی ناخۆشیشی هەبوو لەگەڵ ئوردن. بگرە ئەم

هاوبەشییە وای کردبوو بەردەوام پەیوەندییەکانی ئوردن و عێراق خۆش بێت.

گەشەکردنی پەیوەندییەکان لە نێوان ئەم دوو وڵاتەدا، بەشێوەیەکی ناڕاستەوخۆ کەسەری خستبووە دڵی دیمەشقەوە، بەڵام تا سەرۆک (حافظ ئەلئەسەد) لە ژیان بوو، کارێکی زۆر بۆ قەرەبووکردنەوەی ئەم زیانەی سوریا نەدرا. دواتر کە (بشار ئەلئەسەد) هاتە سەر حوکم دوای کۆچکردنی باوکی، سوریا کەوتە پێشبڕکێیەکی بەپەلە لەگەڵ عەممان بۆ دەستخستنی زۆرینەی قازانج لە عێراق. ڕاستە لەم نێوانەدا سوریا حسێبی ئیسرائیل و زامنکردنی کارتی عێراقی دەکرد. بەڵام بەشێکی زۆری ئەو پەیوەندییە پەیوەندیی بەوە هەبوو کە دیمەشق نەیدەویست عێراق تەنیا بۆ ئوردن بمێنێتەوە.

بۆیە سوریاش کەوتە هەوڵی پەیوەندی ئاسایی کردنەوە لەگەڵ بەغدا.

کاتێک سەرۆک وەزیرانی سوریا (مستەفا میرۆ) پێش چەند مانگێک سەردانی بەغدای کرد و پرۆتۆکۆلێکی لەگەڵ لێپرسراوانی عێراق مۆر کرد بەملیار و نیوێک دۆلار، ئوردن بەپەلە وەفدێکی گەورەی وەزاریی ڕەوانەی بەغدا کرد و بەهای پرۆتۆکۆلە کۆنەکەی لەگەڵ بەغدا دووقات کرد. دواتر کە ئەمەریکاییەکان کەوتنە هەوڵی ئەوەی بەڵکو دیمەشق قەناعەت پێ بکەن واز لەو هاوکارییە ئابوورییە بهێنێ لەگەڵ بەغدا و، پابەندی سیستەمی سزا زیرەکەکان بێت، دیمەشق ڕازی نەبوو تاکو هەر دوو دەوڵەتی تورکیا و ئوردنیش پەیوەندییە ئابوورییەکانی خۆیان لەگەڵ بەغدا ڕانەگرن. بەهەر حاڵ دیار بوو ئەو ئامانجەی بەغدا لە پێناوی تێدەکوشا بۆ بەکارهێنانی کارتی داوکاریی ئابووری لەگەڵ ئوردن بۆ ورووژاندنی سوریا و میسر سەری گرت. بگرە ئەم سەرگرتنە تا ڕادەیەک بوو کە ڕۆڵێکی گرنگی گێڕا لە بەهێزکردنی هەڵوێستی مۆسکۆ بۆ بەرپەرچدانەوەی سزا زیرەکەکان لە ئەنجوومەنی ئاسایشدا.

لە لایەکی دیکەوە، (شا عەبدوڵڵا) ویستی هەڵوێستی وڵاتەکەی لە

نێوان عێراق و ئەمەریکا و دەوڵەتانی کەنداودا بەهێز بکات، چونکە ناکرێ هەتا دوارۆژێکی نا مەعلوم ئیعتیمادی گەورەی ئابووریی ئوردن لەسەر بەغدا بێت. بۆیە یەکەم هەنگاو لە دوای هاتنە سەرکاری سەردانی سعودیە و پاشتریش سەردانی کوێتی کرد. ئەگەرچی پەیوەندییە سیاسییەکانی وڵاتەکەی لەگەڵ هەر دوو دەوڵەتدا ئاسایی کردەوە، بەڵام دیار بوو هێشتا زەحمەتی لەبەردەم بوو بۆ ئاساییکردنەوەی پەیوەندییە ئابوورییەکەی جاران.

دواتر بۆ ڕاگرتنی لەنگەر لە نێوان هەر سێ لایەندا، (شا عەبدوڵڵا) بەسترانی کۆنگرەی سەرانی عەرەبی لە عەممان لە ساڵی ٢٠٠٠دا بەهەل زانی بۆ ئەوەی هەوڵێکی دیکە بداتەوە بۆ چارەکردنی کێشە و ناکۆکییەکانی کوێت و عێراق. بێگومان (شا عەبدوڵڵا) ڕەنگە باش بزانێت کە ئەوەی بەدەوڵەتانی دیکە نەکراوە بەویش ناکرێ. هەروەها ڕەنگە بەدیقەت ئاگای لە هەڵوێستی ئەمەریکا هەبێت لە بەرامبەر عێراق و پێویستیی درێژە پێدانی سیاسەتی سزا نێودەوڵەتییەکان، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا لە ژێر فشاری دوو سەرچاوەی ناوخۆ ناتوانێ لە بواری عەرەبی و جیهانیدا هیچ چالاکییەک بنوێنێ بەبێ بانگ ڕاهێشتن بۆ چارەکردنی کێشەکانی کوێت و عێراق بەگفتوگۆ و لە ڕێگەی سیاسەت و لابردنی سزاکان و لە هەمان کاتدا داماڵینی چەکە کۆمەڵکوژەکان لە عێراقدا.

لە کۆنگرەی سەرانی عەرەبدا تەکلیفی ئەوەی قبوڵ کرد کە لە نێوان بەغدا و کوێت هەوڵێک بدات. سەردانی کوێتی کرد، بەڵام دیار بوو زۆرتر مەبەستی باسکردنی پەیوەندییە دووقۆڵییەکان بوو لەوەی مەبەستی باسکردنی کێشەی عێراق و کوێت بێت. لێرەشدا سوورییەکان کەمێک سڵەمینەوە لەوەی دەورە عەرەبییەکەی ئوردن لەسەر حیسابی ئەوان بێت. بۆیە بەپەلە (بەشار ئەلئەسەد) سەردانی کوێتی کرد و کەوتە هەوڵی ئەوەی بەڵکو شتێک بەشتێک بکات لە نێوان عێراق و کوێتدا. بەڵام دیار بوو کوێتییەکان هەر زوو پێیان ڕاگەیاند کە ئیتر (شا عەبدوڵڵا) لەو نێوانەدا

لە کاردایە و ڕەنگە کارێکی باش نەبێت باز لەسەر هەوڵەکانی ئەو بدرێ و، وا چاکە عەرەب چاوەڕێی ئەنجامی هەوڵەکانی ئەو بن.

بەڵام (شا عەبدوڵڵا) کە پێشتر دژی سزا زیرەکەکان قسەی کردبوو، هەروەها بەئاشکرا داوای لابردنی ئازارەکانی سەر خەڵکی عێراقی کردبوو، سەرباری ئەمانە چەندین وەفدی وەزاری؛ تەنانەت یەکێکیان بەسەرۆکایەتیی سەرۆک وەزیرانی ڕەوانەی بەغدا کردبوو، نەیدەویست ئەوەی لەگەڵ بەغدا بەدەستی هێناوە لە دەستی بدات، هەر نەبێت هەتا ئاسایی بوونەوەی پەیوەندییە ئابوورییەکانی لەگەڵ دەوڵەتانی کەنداو. هەروەها دەیویست خەڵکی ئوردن لە ڕووی خۆی بورووژێنێ لە کاتێکدا عەممان ڕووبەڕووی دەیان گیروگرفتی بێ ئاوی و بێ نانی بۆتەوە و، تا ئێستا پرۆسەی ئاشتییەکەی لەگەڵ ئیسرائیل هیچ بەروبوومێکی ئەوتۆی پێ نەبەخشیوە.

لە هەمان کاتدا (شا عەبدوڵڵا) دەزانێ کە یەک لە پایگا گرنگەکانی مانەوەی وڵاتەکەی لەناو ئەو سێگۆشە ناسکەی نێوان سوریا و ئیسرائیل و عێراق، هاوپەیمانێتییە ستراتیژییەکەیەتی لەگەڵ ئەمەریکا و وڵاتانی ڕۆژئاوا، بۆیە هەر چەند فشاری ناوەوە زیاد بکات بۆ ڕۆیشتن بەرەو عێراق، ئەو هێندە بۆشاییەکە لەو نێوانەدا دەهێڵێتەوە کە زیان بەهاوپەیمانێتییەکەی لەگەڵ ئەمەریکا نەگات. لەم نێوانەشدا ڕەنگە ڕاگرتنی لەنگەر کارێکی زەحمەت بێت، بەڵام ئەوەی کارەکەی بۆ (شا عەبدوڵڵا) ئاسان کردووە ئەوەیە کە بەردەوام پەیوەندییەکانی وڵاتەکەی لەگەڵ عێراق هەمیشە گێژبووکەیەکی ڕق و بەرژەوەندی بووە و، لەم نێوانەدا ئەوەی پێویستە وەکو خۆی بمێنێتەوە هاوپەیمانێتییەکەیەتی لەگەڵ ئەمەریکا و ڕۆژئاوا.

عێراق و سوریا
ئەو بەعسەی نابێ بەیەک

پەیوەندییەکانی بەغدا و دیمەشق هەتا ڕادەیەکی زۆر لەگەڵ پەیوەندییەکانی عێراق بەدەوڵەتانی دیکەی دەوروپشتییەوە جیاوازن.

ئەم دوو وڵاتە هاوسێیە، ئەگەرچی لە تەک میسر پێشەنگی بزووتنەوەی نەتەوەیی عەرەبیان پێک هێنابوو بەدرێژایی چل ساڵ، بەڵام لە ڕاستیدا حاڵەتی لەیەک دابڕان و ناکۆکی و بەیەک نەگەیشتن لە نێوانیاندا زاڵتر بووە لە هەموو پەیوەندییەکی دۆستانە.

لەم نێوانەدا حزبی بەعس کە بەشێکی زۆری دیمەنە مێژووییە سیاسییەکەی ئەم دوو وڵاتە پێک دێنێت، لە جیاتی ئەوەی فاکتەری لەیەک نزیککردنەوە بێت، زۆرتر فاکتەری لەیەک دابڕاندن و چەقۆ لەیەکدی تیژکردنەوە بووە.

لەم چەند ساڵەی دواییدا بەهۆی هەلومەرجی گەمارۆدانی عێراق لەلایەک و سەختییەکانی بەردەم سوریا بەهۆی تورکیا و ئیسرائیلەوە لەلایەکی دیکە، هەتا ڕادەیەک ڕێگە لەبەردەم جۆرە نزیکبوونەوەیەک دەگرێ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا هێشتا بەعس دوو بەعسە و، هێشتا دەماری نەتەوەیی لە جیاتی یەکخستن دووریان دەخاتەوە: ئەمیان لە ترسی ئەوەی نەوەکا دیمەشق هەلومەرجە سیاسی و ئابووری و سەربازییە لاوازەکەی عێراق بقۆزێتەوە و گورزێکی کوشندەی لێ بوەشێنێ، ئەویشیان لە ترسی ئەوەی نەوەکا نزیککەوتنەوە لە بەغدا، واشنتۆن و دەوڵەتانی کەنداوی لێ تووڕە بکات، بەتایبەتی سعودیە و کوێت کە دوو دەوڵەتی لە پێشەوەی یارمەتیدانی سوریان.

لەولایشەوە کە شانۆ هێور دەبێتەوە و تەپوتۆزی شەڕ دەڕەوێتەوە، لە پڕ بۆیان دەردەکەوێ کە نەک بەعسایەتی؛ بەڵکو عەرەبایەتی یەکیان

دەخات، بەڵام چونکە هەردوولا هەموو جیاوازییەکیان لە نێوان عەرەبایەتی و بەعسیایەتیدا سڕیوەتەوە، بۆیە ناتوانن تخوومەکانی لێکترازان و بەیەکگەشتن لە نێوان خۆیاندا بدۆزنەوە.

ناکۆکییەکانی سوریا و عێراق بەشێکی گرنگی دیمەنی سیاسیی مێژووی هاوچەرخی عەرەب پێک دێنن، سوریا عێراقی ویستووە بۆ ڕاستکردنەوەی لەنگەرەکانی لەگەڵ ئیسرائیل و تورکیا، بەڵام عێراق سوریای ویستووە بۆ ڕاستکردنەوەی لەنگەرەکانی لەگەڵ ئێران و دەوڵەتانی کەنداو، هەروەها لەگەڵ میسر. سوریا عێراقی ویستووە بۆ یارمەتیدانی لە شەڕە دەرەکیەکانیدا، بەڵام عێراق سوریای ویستووە بۆ یارمەتیدانی لە شەڕە ناوخۆییەکانی. لەو نێوانەدا ئابووری و دەوڵەمەندیی عێراق بابەتێک بوو لە بابەتەکانی سوریا، بەڵام بەهۆی ئەو یارمەتییە بێ پایانەی دیمەشق لە وڵاتانی کەنداوی وەرگرتووە، پێویستییەکی ئەوتۆی لە لا نەهێشتۆتەوە بۆ چاوبڕینە ئابوورییەکەی عێراق. لەم دواییەش کە هەندێ هاوکاریی ئابووری لەگەڵ عێراقدا دەکات، زۆرتر بەهۆی ناکۆکییە دەرەکییەکانێتی لەلایەک لەگەڵ ئیسرائیل و لەلایەکی دی لەگەڵ ئوردن.

لەم تەوەرەدا، سوریا ئابوورییەکی هەژاری هەبوو، بەڵام لە کەلتووری نەتەوەیی عەرەبیدا دەوڵەمەند بوو. عێراق بەپێچەوانەوە ئابوورییەکی دەوڵەمەندی هەبوو، بەتایبەتی لە نەوت، بەڵام لە کەلتووری نەتەوەیی عەرەبیدا کڵۆڵ بوو. چوست و چالاکییەکانی لەم بوارەدا زۆرتر ڕەنگدانەوەی سوریا و میسر و فەلەستینییەکان بووە.

ئەویان ئامادەبوو کەلتووره عەرەبییەکەی خۆی لەپێناو پەیداکردنی قازانجی ئابووری بەکاربهێنێ، بەتایبەتی لەگەڵ دەوڵەتە عەرەبییەکان و میرنشینەکانی کەنداودا. کەچی ئەویان لە پێناو کەڵەکەکردنی کەلتوور و شکۆمەندیی نەتەوەیی و وەرگرتنەوەی جڵەوی بزووتنەوەی سەرکردایەتیکردنی عەرەب لە دەست میسر و سوریا، هەرچی ئابووری و دەوڵەمەندیشی هەبووە فەوتاندوویەتی.

بەڵام سەیر ئەوەیە لەم نێوانەدا، نە دیمەشق بەتێروتەسەلی نانی دەسکەوتووە و، نە بەغداش وەک خواستوویەتی ئەو شکۆمەندییە نەتەوەیییەی پێ بڕاوە!

ئاوڕێک لە سەرەتاکان

بەرلەوەی هەردوو دەوڵەتی عێراق و سوریا دابمەزرێن، هەردووکیان چەند ویلایەتێکی سەر بەدەوڵەتی عوسمانی بوون. لەو سەردەمە کۆنانەدا ئەگەر والییەکانی بەغدا توانیبێتیان لە ڕێگەی چەند وردە ڕیفۆرم و پشت بەستنێکیانەوە بەزۆرینە سونییەکەی بەغدا تەباییەک لە نێوان ئەستەمبول و عێراقی کۆنینە دروست بکەن، ئەوا خۆ زوڵم و زۆرداریی والییە خوێنڕێژەکانی عوسمانی لە دیمەشق و حەلەبی کۆندا نەک هەر نێوانی ئەستەمبوول و سوریای کۆن و تازەی تێک داوە، بگرە ڕق و کینەیەکی ئەستووریشی خستۆتە نێوان بەغدا و دیمەشقیشەوە.

لەوە بەولاتر، ناکۆکییەکانی دیمەشق و ئەستەمبول لە نیوەی دووەمی سەدەی نۆزدەدا ڕێگەی خۆش کرد لەناو سورییەکاندا هەر زوو بزووتنەوەیەکی توندی عەرەبایەتی دروست بێت لە بەرامبەر تورکایەتیی عوسمانییەکان. کەچی لە عێراقدا خولقانی ئەو بزووتنەوە عەرەبایەتیە ڕەنگە کارێکی زەحمەت بووایە ئەگەر کارتێکردنەکانی سوریا و لوبنان نەبوونایە. عێراق زۆرتر لە سەرەتای سەدەی بیستدا گیانی عێراقچێتی و نیشتمانیی تیادا زاڵ بووە لەوەی گیانی عەرەبی. جێگەی سەرنجە هەتا ئەو ئەفسەرە عەرەبییە عێراقیانەی پەیوەندییان بەراپەڕینەکەی میری حیجاز کرد لە دژی عوسمانییەکان لە سەرەتای سەدەی بیستدا و زۆرتر چاویان لە عێراق بوو لەوەی چاویان لە عەرەب بێت. هەروەها خوازیاری ئەوەبوون میری حیجاز یارمەتییان بدات بۆ دامەزراندنی دەوڵەتێکی هاوچەرخ بۆ عێراق. دواتر ئەم ئاواتەیان هاتە دی، بەڵام نەک لەسەر دەستی میری حیجاز، بەڵکو لەسەر دەستی ئینگلیز.

خۆ ئەگەر لە سەردەمی عوسمانییەکاندا ئیسلام لە پێشەوەی نەتەوە

حسێبی بۆ کرابێ، لەناو سورییەکاندا هەر زوو ئیسلام تەواوکەری نەتەوە بووە، بگرە هەندێ جار پاشکۆی نەتەوە بووە. هەن ئەم دیاردەیە بەوە لێکدەدەنەوە کە سەرانی بزووتنەوەی نەتەوەیی تازەی عەرەب لەو سەردەمەدا زۆرتر لەناو مەسیحییەکانی سوریا و لوبنانەوە سەریان هەڵدا، بەڵام ڕەنگە نموونەی عەبدولڕەحمانی کەواکبی ئەم بۆچوونە ڕەت بکاتەوە، چونکە کەواکبی کە دواتر عوسمانیەکان گرتیان و بۆ میسریان دوورخستەوە و لەوێ لەساڵی (١٩٠٢)دا کوشتیان، لە ئیسلامەوە دەستی پێکردبوو. کەچی بەوە تەواو ببوو دەربازکردنی عەرەب لە تەوق و پێوەندی عوسمانی بەئەرکی گرنگ و سەرەکی بزانێ کە ئیسلام دەبێت یاریدەدەری ئەم ڕزگارکردنە نەتەوەییە بێت.

ئەم ناکۆکییە توندەی نێوان دیمەشق و ئەستەمبوول ڕەنگە لە شێوازی دەرەوەیدا کەمتر ڕەنگی لەسەر پەیوەندییەکانی عێراق و سوریا ڕشتبێ، بەڵام لە شێوازەکانی ناوەوەیدا بەخەستی ڕەنگی داوەتەوە؛ ئەگەرچی لێرەدا قەوارەیەکی جیاوازتری گرتۆتە خۆ. لەم نێوانەشدا جێگەی سەرنج ئەوەیە کە عێراق بۆ سورییەکان هەمیشە نموونەیەکی تورکی بووە هەرچەند زۆرینەی عەرەبی عێراق شیعەن. کەچی عێراق هەمیشە تەماشای سوریای کردووە وەک پارچەیەک لە ئێران ئەگەرچی سوننە لە سوریادا زۆرینەی وڵاتەکە بوون.

ڕاستە، دواتر ئینگلیز لە بەغدا و فەرەنسییەکان لە دیمەشق و بەیروت کەلتوورێکی سیاسیی جیاوازیان داڕشت. ئینجا کێشەی سنوور و ناکۆکییەکان، شەڕ و مۆزاییکی ناوچە، ناکۆکییەکانی نێوان ئیسرائیل و فەلەستینییەکان، ڕەنگێکی تەڵختری بەسەر پەیوەندییەکانی بەغدا و دیمەشق ڕشت، بەڵام لەگەڵ ئەو ڕاستیانەشدا، هێشتا هەر کەلتووری ناکۆکی و پێکدادان کە حزبی بەعس لەناو بزووتنەوەی تازەی نەتەوەیی عەرەبدا هێنایە کایەوە ڕۆڵێکی کاریگەرتری بینی لە شەقکردنی نێوان دیمەشق و بەغدا. بۆیە لەبەرچاو گرتنی تاقیکردنەوەی بەعس لەم دوو

وڵاتەدا مەودایەکی زەمەنیی لەبارمان دەخاتە بەردەم بۆ وردبوونەوە و تێگەیشتنی ڕەوتی پەیوەندی و ڕووداوەکانی ئەو ناوچە گرنگەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست.

پێش بەعس، کاتێک ئینگلیزەکان بەرەزامەندیی پاریس میر فەیسەڵیان لە (١٩١٩)دا لە دیمەشق کرد بەپادشا، هێشتا سوریا و عێراق ناکۆکییەکی ئەوتۆیان لە نێواندا نەبوو، غەیری یادگارە تەڵخەکانی عەباسییەکان و ئەمەوییەکان، بەڵام دواتر کە خەڵکی سوریا بەفەیسەڵ ڕازی نەبوون و دەریان پەڕاند بۆ عێراق، ئەو کەسەرە لە نێواندا مایەوە بەتایبەتی بەشێک لەو ئەفسەرانەی یاریدەدەری فەیسەڵ بوون لە سەردەمی سوریا ، عێراقی بوون و لەگەڵ ئەو سەری کۆچیان هەڵگرتبوو.

دواتر ئەم ناکۆکیانە قابیلی تاوسەندنێکی گەورە بوون بەتایبەتی بەهۆی ناکۆکییەکانی سنوور لە ناوچەی ئەلبوکەمال و دێرئەلزوور.

بەڵام تەقینەوەی ناکۆکیەکان لە نێوان بەغدا و ئەنقەرە لەسەر ویلایەتی موسڵ و ناکۆکیەکانی نێوان دیمەشق و ئەنقەرە لەسەر ویلایەتی ئەسکەندەروونە هەتا ڕادەیەک تەڵخییەکانی نێوان عێراق و سوریای هێور کردەوە. ئەوەی زۆرتریش یارمەتیی ئەو هێورکردنەوەیەی دا بەریتانیا و فەرەنسا بوون کە هەر یەکەیان وڵاتێکیان لەو دوو وڵاتە بەڕێوە دەبرد و پێیان وابوو بەردەوامبوونی ناکۆکیی دیمەشق و بەغدا کار لە پەیوەندییەکانی ئەوان دەکات.

دواتر لە عێراقدا بزووتنەوەیەکی نەتەوەیی عەرەبی گەڵاڵەی کرد، بەتایبەتی پێش هەڵگیرسانی جەنگی دووەمی جیهانیی. لێپرسراوانی عێراق سەرچاوەی ئەم بزووتنەوەیەیان بەدیمەشق دەزانی. بۆیە هەتا ڕادەیەک خۆیان لە سوریا دەکێشایەوە، بەتایبەتی کە سوریا بەپێچەوانەی عێراق و ئوردن خاوەنی ڕژێمێکی پادشایەتی نەبوو.

ساڵی ١٩٤١ سورییەکان، بەتایبەتی نەتەوەخوازەکانی ئەو وڵاتە ڕۆڵێکی زۆریان هەبوو لە پشتگیری و هاندانی ڕاپەڕینەکەی ڕەشید عالی

گەیلانی لە بەغدا. دواتر کە جەنگی جیهانیی کۆتایی هات لە سوریادا دەرگا لەبەردەم پەرەسەندنی شالاوێکی نەتەوەیی عەرەبی گەورەدا کرایەوە. یەک لە نموونەکانی ئەو شالاوە ئەوە بوو لە تەمووزی ١٩٤٥ میشیل عەفلەق و مەدحەت بەیتار یاداشتێکیان ئاراستەی وەزارەتی ناوەخۆی سوریا کرد بۆ وەرگرتنی مۆڵەتی دامەزراندنی ڕێکخراوێکی نەتەوەیی.

شایانی باسە دواتر ئەو پەیڕەو و پرۆگرامەی لەم یاداشتە هاتبوو بوو بەپەیڕەو و پرۆگرامی ئەو حزبی بەعسەی لە نیسانی ١٩٤٧ لە دیمەشق دامەزرا.

عێراق ئەم چالاکییە سیاسیانەی سوریای بەدڵ نەبوو، بەتایبەتی کە بەغدا تووشی شالاوێکی کاریگەری بزووتنەوەی کۆمۆنیستی بوو.

دواتر ئەوەی مەترسییەکانی بەغدای لە ئاست سوریا زۆر زیاد کرد ئەو کودەتا عەسکەریانە بوون کە لە یەک ساڵدا (ساڵی ١٩٤٩) لە دیمەشق ڕوویان دا: کودەتای حوسنی ئەلزەعیم، ئینجا کودەتای سامی ئەلحەناوی و دواتریش کودەتای ئەدیب ئەلشیشکلی.

بەغدا تا دەهات ترسێکی زۆرتری لەو بزووتنەوە نەتەوەییییە پەیدا دەکرد، بەتایبەتی پاش کودەتاکەی جەمال عەبدولناسر لە قاهیرە لە ١٩٥٢ و ئینجا لابردنی ڕژێمە پادشایەتییەکەی.

ئەم هەلومەرجە تازەیە دەرفەتی گەشەسەندنێکی زۆری لەبەردەم دیمەشق و قاهیرەدا کردەوە. لە ساڵی ١٩٥٦ەوە، بەتایبەتی دوای شەڕی سویس، کەوتنە گفتوگۆی دروستکردنی یەکگرتنێکی تەواو لە نێوان میسر و سوریادا. لەوە بەولاتر بەعسییەکان و ناسریەکان دەسەڵاتێکی زۆریان لە سوریا پەیدا کرد. ئەوەبوو ئەکرەم حۆرانی بووە سەرۆکی پەرلەمان و عەقید عەبدولحەمید سەرراج کە ناسراوترین ئەفسەری ناسری بوو لە سوریا بوو بەلێپرسراوی دەزگای ئیستیخباراتی سوریا.

ڕاست لەم کاتەدا لە عێراق ١٤ی تەمووزی ١٩٥٨ ڕووی دا.

هەروەها وا چاوەڕێ دەکرا لەم ڕووداوە گەورەیەی ناو عێراق کە ببێتە مایەی خۆشبوونی پەیوەندی لە نێوان سوریا و عێراق، بەڵام بەپێچەوانەوە زۆری نەبرد نێوانەکەیان تێکچووە بەتایبەتی دوای کودەتاکەی (عەبدولوەهاب ئەلشەواف) لە موسڵ ساڵی ١٩٥٩.

عەبدولکەریم قاسم پێی وابوو نەک تەنیا میسر، بەڵکو سوریاش دەستی گەورەی لەم کودەتایە هەبوو.

هەردوو وڵاتەکە لە نێوان ١٩٦٠ و ١٩٦٣ تووشی قەیرانی ناوخۆ هاتبوون و، بەوە ڕانەدەگەیشتن ئاوڕ لە ناکۆکیەکانیان بدەنەوە، بەڵام دواتر زۆری نەبرد لە ساڵی ١٩٦٣ لە هەر دوو وڵاتدا بەعس توانی لە ڕێگەی کودەتای سەرکەوتووەوە بگاتە سەر تەختی فەرمانڕەوایەتی لە دیمەشق و بەغدادا. ئەم دوو کودەتایە لە هەندێ ڕووەوە هاوکارییەکی تازەی لە نێوانیاندا دروست کرد، یاریدەدەرانی لەشکری عێراق لە ڕووبەڕووبوونەوەی شۆڕشی کورد. بەڵام ئەم هاوکاریە زۆری نەخایاند بەهۆی تەقینەوەی ناکۆکیە ناوخۆییەکانی ناو بەعس. ئەم ناکۆکیانە ڕێگەیان خۆش کرد بۆ کودەتاکەی (عەبدولسەلام محەمەد عارف) لە تشرینی دووەمی ١٩٦٣، کە ئیتر دیار بوو بزووتنەوەی عەرەب لە عێراق بڕیاری دابوو بەرەو ناسر و میسر بڕوات لە جیاتی دیمەشق و بەعس.

بەعس لە نێوان سوریا و عێراقدا

بزووتنەوەی نەتەوەیی عەرەبی لە کۆتاییەکانی سەدەی نۆزدەهەم و سەرەتاکانی سەدەی بیستەمدا بەشێوەیەکی تازەتر خۆی نواند. ئەو خۆنواندنە زۆرتر لە سوریا بوو، ئینجا میسر.

لەو کاتەدا عەبدولڕەحمان کەواکبی ڕێچکەیەکی ئیسلاحکارانەی بۆ ئەو بزووتنەوەیە داڕشتبوو. کەواکبی لە ڕێگەی هەردوو کتێبە بەناوبانگەکەی (أم القری) و (طبائع الاستبداد) ڕەنگی عەرەبایەتیی لە بزووتنەوە ئیسلامییەکەی خۆی زەق کردبۆوە پێی وابوو عەرەب لە تورک شایستەترن

بۆ خیلافەتی موسڵمانان. دواتر لە سەرەتای سەدەی بیستەمدا، کوشتنی کەواکبی ڕێگەی خۆش کرد لەبەردەم بزووتنەوەیەکی فراوانتر کە زۆربەی دەرووپشتی دەوڵەتی عوسمانیی گرتبووەوە. لە دوای جەنگی یەکەمی جیهانیی، (بطرس البستانی) و (ساطع الحصری)، ئینجا، (انطوان سعادة) و (زکی الاسوزی) و (میشیل عەفلەق) و (قسطنطین زریق) نوێنەرانی ئەو بزووتنەوە تازەیە بوون.

بەر لەوەی ئەم دەستە خوێندکارە ڕێگە بۆ بزووتنەوەی نەتەوەیی عەرەبی لە دیمەشق خۆش بکەن، سوریا لە سەرەتای بوونی بەدەوڵەت لە بیستەکانی سەدەی ڕابردوودا، زنجیرەیەک ڕاپەڕینی بەخۆیەوە دیبوو. بەناوبانگترینی ئەو ڕاپەڕینانە (میسلون) ١٩٢٠ و شۆڕشی دورزیەکان بوو لە ساڵی ١٩٢٥. لەم ماوەیەدا فەیسەڵی یەکەم کە ئینگلیزەکان بەپاشای سوریایان دانابوو، لە تەخت دەرکرا و ئینگلیز ناچار بردیان لە بەغدا کردیانە پادشا. زۆری نەبرد وڵاتەکە بەلوبنانەوە کەوتە بەر دەسەڵاتی فەرەنسیەکان. ئەم کەینوبەینە تا دەهات درزی نێوان سوریا و عێراقی لەناو واقیعی حاڵدا قووڵتر دەکرد، بەڵام لەولاوە نەتەوەخوازەکان سەرقاڵی لەیەک نزیککردنەوەی ئەم دوو وڵاتە تازەیە بوون. بەڵام حەسرەتی فەیسەڵی یەکەم لەو دەردەی بەدەست سوریەکان دیبووی ڕێگری ئەم جۆرە نزیکبوونەوەیە بوو.

لە کۆتایی بیستەکاندا سیاسەتمەدارانی عێراق، بەهۆی کەلتووری عوسمانی و دواتریش ڕۆشنبیریی ئینگلیز خەریکی دروستکردنی جومگەکانی دەوڵەت و فەرمانڕەوایەتی بوون و زۆرتر چاویان لەسەر زیانی مادیی دەوڵەتەوەبوو. لەولاترەوە، سیاسەتمەدارانی دیمەشق بەتایبەتی لە نێو نەتەوەخوازەکاندا زۆرتر خەریکی خوێندنەوە و تەرجەمەکردنی کتێبەکانی (نیتشە) و (فیختە) بوون و پێیان وابوو لەم ڕێگەیەوە دەتوانن سەرەداوە ون بووەکەی نەتەوەی عەرەب بدۆزنەوە.

حزبی بەعس لە نیسانی ١٩٤٧ لە ژێر ناوی حزبی بەعسی عەرەبی

دامەزرا. سێ کەس دامەزرێنەرانی ئەو حزبە بوون:

میشیل عەفلەق (مەسیحی)، زەکی ئەلئەرسوزی (عەلەوی)، سەلاحەدینی بەیتار (سوننی). هەرسێکیان لە فەرەنسا خوێندبوویان و لەوێ ئاشنایەتیان لەگەڵ بیروباوەڕی نازی و فاشیزمی ئەڵمانی و ئیتاڵی پەیدا کردبوو. لە ساڵی (١٩٥٣-١٩٥٤) لەگەڵ حزبی سۆسیالیستی ئەکرەم ئەلحورانی یەکیان گرت. لە ١٩٥٢دا لە ڕێگەی ئەو قوتابیە عێراقیانەی لە بەیروت دەیان خوێند پەلوپۆی حزبەکەیان گەیاندە عێراق. لە ڕاستیدا چەند هۆیەک زەمینەی هاندەری لەبەردەم ئەو هەڵکشانەی بەعس بۆ عێراق خۆش کرد.

یەکەم: موفتیی قودس ئەمین ئەلحوسێنی لە ڕێگەی پەیوەندییەکانی لەگەڵ نازیەکان تا دەهات دنەی بیروباوەڕی نەتەوەیی عەرەبیی دا لە عێراق. لەو بوارەدا چەندین مامۆستا و خوێندکاری فەلەستینی یاریدەیان دەدا.

دووەم: ساطع ئەلحوسری کە بەڕەچەڵەک سوری بوو، بەرنامەیەکی پەروەردەیی ئەوتۆی لە عێراقدا دەچاند بۆ ڕێگەگرتن لە دەسەڵاتی شیعە، کە ڕێگەیەکی فراوانی لەبەردەم بڵاوبوونەوەی بزووتنەوەی عەرەبی خۆش دەکرد.

سێیەم: کودەتاکەی بەکر سدقی لە ١٩٣٦ ئەگەرچی بەلای هەندێ لێکۆڵەرەوە خەریکی ڕێگە خۆشکردن بوو بۆ دامەزراندنی دەوڵەتێکی سەربەخۆی کوردستان، بەڵام لە ڕاستیدا بزووتنەوەی عەرەبی لە عێراق و سوریا و تەواوی جیهانی عەرەبیدا بەوە فێرکرد کە کودەتا و بەکارهێنانی هێز و دەست بەکاربوونی لەشکر لەناو سیاسەتدا ڕەنگە چارەیەکی جێگەی سەرسوڕمان نەبێت کە بەکر سدقی خۆی بەدەست ئەو بزووتنەوەیە کوژرا لە موسڵ.

چوارەم: ڕاپەڕینە نەتەوەییەکەی چوار ئەفسەرە نەتەوەخوازەکەی عێراق لە مایسی ١٩٤١دا پردێکی بەهێزی لە نێوان بزووتنەوەی عەرەبی لە

سوریا و عێراقدا دامەزراند و ڕێگەی بۆ هاتنەکایەی حزبی بەعس تەخت کرد.

ڕاپەڕینی ئەفسەرە نەتەوەییە عەرەبەکان کە ڕەشید عالی گەیلانی ڕووە سیاسیەکەیان بوو لە مایسی ١٩٤١ دەنگێکی زۆری لەناو بەعسییەکانی سوریا دایەوە. بگرە چەندین کەس لەوانە ئەکرەم ئەلحۆرانی خۆی ناونووس کرد بۆ پشتگیریی عێراق و، ڕاپەڕینەکەیانی بەشۆڕشی ڕزگاریخوازی یەکەمی عەرەب لە قەڵەم دا.

لە ڕاستیدا، ئەم ڕاپەڕینە دەورێکی باڵای هەبوو لە گەڵاڵەکردنی بیروباوەڕی بەعس لە سوریادا. ڕەنگە جێگەی خۆی بێ ئیشارەت بەوە بدەین کە سوێندی گەنجە نەتەوەییەکانی ئەوسای سوریا، کە دواتر بەعسیان لێ پێک هات ئەوە بوو:

(خودایە تۆ ویستت عەرەب نەتەوەییەکی یەکگرتوو و بەهێز و ڕێگە نیشاندەر بێت و پەیامت بەرێ بۆ جیهان، ئەو نەتەوەیە ئەمڕۆ دەیەوێ یەکیەتییان و هێزیان بۆ بگێڕێتەوە تا پەیامەکەت تا سەر بەرن، خودایە ئەو هێزەی ئیمان و ڕوونی بیرو ئەو توندیەی خواستم بدەرێ کە بتوانم سەربازێکی بەکەڵک و کاریگەری ئەم جیهادە بم کە عێراق لە پێناو یەکگرتنی عەرەب دەیکات).

هەروەها ئەم لاوانە سوێندیان بەوە دەخوارد کە هەموو توانستێکی خۆیان لە پێناو عێراق بخەنە گەڕ. لە ماڵی هەر یەکێکیاندا ئاڵایەکی عەرەبی و سەندووقێک هەبوو بۆ پاشەکەوت کردنی پارە و ناردنی بۆ ڕاپەڕینەکەی ڕەشید عالی گەیلانی.

دواتر هەردوو حزبی بەعسەکەی عێراق و سوریا لە ساڵی ١٩٦٣ هاتنە سەر حوکم. بەڵام زۆری نەبرد ئەوەی دیمەشق کەوتە ناکۆکی لەگەڵ عەفلەق. هەندێک لە دەست و پێوەندەکانی گیران.

هەندێکی دیکە ڕایان کرد بۆ بەیروت. لەوانە عەفلەق خۆی بوو کە چوو

بۆ لوبنان. دواتر جیاوازییەکان لە ١٩٦٦ بەشێوەیەکی گەورەتر تەقینەوە، کاتێک سەلاح جدید و ئیبراهیم زعیین لە شوباتی ئەو ساڵەدا کۆنگرەی نۆیەمیان لە دیمەشق بەست عەفلەقیان دەرکرد، کەچی بەعسیە عێراقیەکان پشتیان گرت و کۆنگرەیەکی دیکەیان بەناوی کۆنگرەی نۆ لە بەیرووت بەست لە شوباتی ١٩٦٨.

پێش ئەم ڕووداوە بەعسیەکانی عێراق بەسەرسامیەوە گوێیان لە دووبەرەکیەکەی دیمەشق بوو، بۆیە پێی ڕازی نەبوون. سوریەکان لیژنەیەکی تایبەتیان بۆ عێراق لە دیمەشق دامەزراند و ناویان نا لیژنەی ڕێکخستنی هەرێم (قطر) و ئەندامانی لیژنە هەرێمیەکەی عێراقیان دەرکرد. ئەمانە کۆبوونەوەیەکی تایبەتیان کرد و کەوتنە دوژمنایەتی کردنی سەرکردایەتیەکەی دیمەشق. لەگەڵ عەفلەق پەیوەندییان بەست، بەڵام لەگەڵ ئەوەش عەفلەق سەردانی بەغدای نەکرد هەتا ساڵی ١٩٧٠. ئەویش لە کاتێکدا بوو کە بەربەرەکانیی نێوان بەعس و عەبدولناسر لە پۆپەی بوو. هەروەها لەو ماوەیدا چاوەڕێی ئەوەی دەکرد گۆڕانکاریەک لە ناو بەعسی دیمەشق ڕوو بدات. لە ڕاستیدا گۆڕانکاریەکە ڕووی دا، بەڵام لە دژی خواستی ئەو بوو، کاتێک (حافظ ئەلئەسەد) هاتە سەر حوکم و ئاوڕی لە عەفلەق نەدایەوە و درێژەی بەڕێچکەی سەلاح جەدید دا لەو بارەیەوە. ئیتر ئەوە بوو عەفلەق بەناچاری خۆی لەگەڵ بەغدا ساغ کردەوە و بەیەکجارەکی ڕووی لە بەغدا کرد.

لە ڕاستیدا، ناکۆکیەکانی بەعسی دیمەشق و بەعسی بەغدا خاڵی نەبوو لە ناوەڕۆکێکی مەزەبی. لە سوریا هەر لە سەرەتاوە عەلەویە بەڕەچەلەک شیعەکان لە ژێر فشاری هەستی کەمینێتی ڕوویان لە چوونە ناو ڕیزی سوپای سوریا کردبوو. ئەوانەی سوریا پاش هەڵکشانیان بۆ ڕیزی لەشکر ڕوویان لە حزبی بەعس کرد بەتایبەتی یەک لە دامەزرێنەرانی ئەو حزبە (زەکی ئەرسوزی) عەلەوی بوو. دواتر توانیان بەرەو ڕیزەکانی پێشەوەی بەعس بچن و بتوانن لەم ڕێگەیەوە دەست بەسەر فەرمانڕەوایەتیی سوریا بگرن.

بەڵام لە عێراقدا کارەکە بەپێچەوانەبوو. ڕێگە لەبەردەم کەمینە نەتەوەیی و مەزهەبیەکان هەتا ڕادەیەکی زۆر گیرابوو لەوەی بچنە ڕیزی ئەفسەرایەتی لە سوپادا. بۆیە شیعەکانی عێراق لە پێناو پەیداکردنی دەسەڵاتی سیاسی، زۆرتر ڕوویان لە دوو حزبی ئۆپۆزیسیۆن کرد: کۆمۆنیستی و بەعس. ئەوەی یەکەم دیار بوو دەرفەتی هاتنە سەر حوکمی نەبوو، بەڵام هی دووەم، واتە بەعس، بەهۆی ئەوەی بەعسیەکانی ناو سوپا هەموو سونی بوون، بۆیە وردە وردە ڕیزەکانی بەعس لە ئەندامە سەرکردایەتیە شیعییەکان پاک کرایەوە، دوا قەلاچۆکردن خنکاندنی محی مەشهەدانی و عەدنان ئەلحەمدان و شیعەکانی دیکە بوو. لە ساڵی ١٩٧٩.

ڕووگەیەکی دیکەی ئەو ناکۆکییە مەزهەبییە، شەڕی عێراق و ئێران و هەڵوێستی سوریا بوو. لەو شەڕەدا دیمەشق پێویستیی بەکاتێکی زۆر نەبوو بۆ ساغکردنەوەی هەڵوێستی خۆی لەبەرامبەر ئەم شەڕە و پشت گرتنی ئێران لە ڕووی عێراق. ڕاستە ناکۆکیە سیاسیەکانی نێوان بەغدا و دیمەشق هاندەری سەرەکی بوون بۆ ئەم هەڵوێستەی سوریا، بەڵام ئەوەی ڕاستی بێت فاکتەری مەزهەبیش دەورێکی گەورەی بینی.

لە سەرەتای حەفتاکانی سەدەی ڕابردوودا، بەغدا تووشی ناکۆکییەکی گەورە هاتبوو لەگەڵ تاران. لەو بەرامبەرەدا دیمەشق چەندین ناکۆکیی گەورەی لەگەڵ تاران هەبوو بەهۆی هەڵوێستی پشتگیرانەی سوریەکان بۆ فەلەستینییەکان، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا دیاربوو درزەکانی نێوان بەغدا و دیمەشق لەوە گەورەتر بوون مەسەلەیەکی وەکو ئێران چارەسەریان بکات.

دوو هەوڵی بێ ئەنجام

بەر لە بەرپابوونی شەڕی ئێران لە ئەیلولی ساڵی ١٩٨٠، بەغدا و دیمەشق دووجار هەوڵی بەیەک گەیشتنەوەیان دابوو:

یەکەم- کاتێک شەڕی ئۆکتۆبەر لە ١٩٧٣ لە نێوان ئیسرائیل لەلایەک و میسر و سوریا لەلایەکی دیکە بەرپابوو. لەو کاتەدا عێراق ٥٠٠

دەبابەی ڕەوانەی بەرەی شەڕ کرد لە سوریا، بەڵام لەگەڵ یەکەم وەستانی تەقەدا تانکەکانی کێشایەوە بەو بەهانەیەی کە گوایە بەغدا ڕازی نییە بەبڕیاری ٣٣٨ کە شەڕی پێ ڕاگیرابوو. زۆری نەبرد عێراق لە ژێر فشاری ئێران لەلایەک و شۆڕشی کورد لەلایەکی دیکە، لە ئاداری ١٩٧٥ لەگەڵ تاران ڕێککەوت.

ئەمەریکاییەکان و ئیسرائیلیەکان ئەم ڕێککەوتنەی بەغدا و تارانیان پێ باش بوو. بەڵام سوریا زۆر بەتوندی لە دژی وەستا، چونکە دەیزانی ئامانجە سەرەکییەکەی ئەم ڕێککەوتننامەیە ئەوەیە عێراق دەست بەتاڵ بکرێ بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی سوریا و دروستکردنی گێچەڵ و سەرئێشە بۆی.

دیاربوو لێکدانەوەکەی دیمەشق ڕاست دەرچوو، چونکە زۆری نەبرد. لە ساڵی ١٩٧٦، عێراق لەشکری کێشایە سەر سنووری سوریا و بۆریە نەوتی نێوان هەردوو وڵاتی ڕاگرت.

دووەم- کاتێک جێگری سەرۆکی ئەنجوومەنی سەرکردایەتیی شۆڕش، (ئەوسا) سەدام حوسێن سەردانی دیمەشقی کرد و پاشتریش سەرۆکی کۆماری سوریا (حافظ ئەلئەسەد) هاتە بەغدا. ئەم هەوڵە زۆر بەرفراوانتر بوو لەوەی یەکەم،، چونکە ئاسۆی سیاسیشی تێدابوو.

هۆیە سەرەکییەکانیشی چەند خاڵێک بوون: دیمەشق دەیویست بۆریە نەوتیە وەستاوەکەی نێوانیان بەگەڕ بخاتەوە. فشارێکی تازە بۆ سەر ئیسرائیل دروست بکات. زەمینەیەکی هاوبەش لەگەڵ عێراق بۆ پشتگرتنی ئەو ڕاپەڕین و خۆپیشاندانەی ئێران خۆش بکات کە تازە خەریکی تەقینەوە بوون. بێجگە لەمانە، لەو کاتەدا سەرۆکی میسر ئەنوەر ئەلسادات چوو بووە ئیسرائیل، ئەمەش لەنگەری نێوان ئیسرائیل و سوریای هەتا ڕادەیەکی زۆر تێک دابوو. بۆیە ئەلئەسەد دەیویست بەم خۆشکردنەی پەیوەندییەکانی خۆی لەگەڵ بەغدا لەنگەرەکە هەتا ڕادەیەک لە پێناو بەرژەوەندیەکانی خۆی ڕاست بکاتەوە.

عـێراقـیش لەو بەرامـبـەرەدا چاوی لە هەڵکشـانی دەسەڵات بوو بۆ ناو سـوریا. پێی وابوو ئەو پەیوەندییـە تازەیەی نێـوان قـاهیـرە و تەل ئەبیب ڕەنگە ڕێگەی لەبەردەم خـۆش بکات بۆ ڕاکێـشـانی جڵـەوی نەتەوەیی لە دەست سـوریا. بێـجگە لەمـە ترسـێکیـشی لە دڵ دروست ببـوو بەرامـبـەر بەرووداوەکانی ئێران. بۆیە پێی وابوو وا چاکترە سوریا لەم نێوانەدا هێمن بکاتەوە، نەوەکا زۆرتر دەست تێکەڵاوی ڕووداوەکانی ناو ئێران بکات.

بەڵام وەک ساڵانی پێشتر ئەم هەوڵەش زۆر نەژیا. هۆی زۆر نەژیانەکەش ئەوە بوو بەغدا و دیمەشق نەپێش ئەو هەوڵ و تەقەللایانەی ئاشتبوونەوە و نە لە سـەردەمی هەوڵەکـانیـشـان، هیچ جۆرە هاوکـارییـەکی ئابووریـیـان لە نێوان خۆیاندا دروست نەکرد تا ئەم هاوکاریە زامنی ڕێگەگرتن بێت لە هەر ناکۆکیەکی تازە.

هەروەها هەوڵێـشـیـان نەدا ڕۆشنبـیـرییـەکی تازەی لەیەکـدی بوردن و کـرانەوە بەسـەر یەکـدیدا بێننە کـایەوە. بگرە بەهەمـان عـەقڵ و زمـان و فـەرهەنگی جاران مـانەوە، ئەگـەرچی پێشـتـر بۆڕیە نەوتە هاوبەشـەکەی نێوانیشیان ڕێگەی نەگرتبوو لە تەقینەوەی ناکۆکیەکانیان.

لەو سـەردەمـانەدا، جیـاوازی لە هەڵوێسـتی دەوڵەتی هەر دوو وڵاتدا دەورێکی گرنگی هەبوو لە پەرەسەندنی ناکۆکیەکانیان. سوریا بەهۆی شەڕ و ناکـۆکـیی لەگـەڵ ئیـسـرائیل پشـتی دابووە یەکـیـەتی شـۆرەوی و هاوپەیمانیـەتێکی توندی لەگەڵ مۆسکۆ بەستبوو. لەولاوە عێراق بەهۆی لاوازیی هەڵوێستەکانی بەرامبەر بەکورد و ئێران ناچاری پشت بەستن بوو بەئەمەریکا.

بێـجگە لە فـاکتـەری دەولی، فـاکتـەری ناوچەییش دەوری زۆر بوو لە شێواندنی نێوانیان. لێرەدا شەڕی ناوخۆی لوبنان لە ١٩٧٥ و هەڵکشانی لەشکری سوریا بۆ ناو ئەو وڵاتە لە ١٩٧٦دا کێشەیەکی گەورەی ناکۆکی بوو لە نێـوان دیمەشق و بەغـدا، بەتایبـەتی بەغـدا وای لێکدەدایەوە کـە بڵاوبوونەوەی لەشکری سوریا لە لوبناندا یەک لە مەبەستەکانی لەناوبردنی

دەسـەڵاتی عـێراق و حزبی بەعسی سەر بەعێراق و چەند ڕێکخراوێکی فەلەستینی سەر بەعێراقە.

ئینجا کێشـەیەکی دیکە کە چەند ساڵێک بوو دروست ببوو لە نێوانیان مـەسـەلەی ئاو بوو. ڕاستـە هەر دوو دەوڵەتەکە بەیەکـەوە هاوبەشـیـەکیـان هەبوو لە ڕووبەڕووبوونەوەی پرۆژەکـانی تورکـیـا بۆ دروسـتکردنی چەند بەربەسـتێکی سـتراتیژیی ئاو لە کوردستانی تورکیادا، بەڵام ئەم هاوبەشیە ڕێگری ئەوە نەبوو هەردوو دەوڵەتەکە ناکۆک بوون لەسەر ئەو بەربەسـتەی سـوریا دروسـتی کـردبوو لەسـەر زێی فـوڕات لە ناوچەی ئەلرەققـە. ئینجا پێوانەی ئەو ئاوەی سوریا دەیدا بەعێراق جێگەی مشـتومڕێکی زۆر بوو لە نێوانیاندا.

لەم کاتەدا گۆڕانکاریەکی گەورەی حزبی لە عێـراقدا ڕووی دا، کاتێک سەرۆکی پێشوو (ئەحمەد حەسەن ئەلبەکر) لادرا و سەرۆکی ئێستا سەدام حوسێن هاتە شوێنی. ئەم گۆڕانکاریە زۆرتر ناکۆکیەکانی بەرە و توندوتیژی برد تا وای لێـهات پاش هاتنە سەر کاری سەرۆکی ئێـستـای عـێراق لە ١٩٧٩دا، قەسابخانەیەکی تازە لە بەغدا بۆ چەندین سەرکردەی بەعسی دانرا بەتۆمەتی ئەوەی پەیوەندییـەکی نهێنیـان لەگـەڵ سـوریا بەسـتووە بۆ کـودەتایەکی لەپڕ، هەر لەو کـاتەدا چەندین کـادیر و ئەندامی بەعـسی کـە سەر بەدیمەشق بوون کوژران و گیران و بێ سەر و شوێن کران. پێشـتریش سوریا لە سـاڵی ١٩٧٥دا چەند کـەسێکی لە سێـدارەدا بەتۆمـەتی ئەوەی سەر بەعێراقن و ویستوویانە بەفیتی بەغدا دەست بەسەر ئوتێلێکی گەورە لە دیمەشق بگرن و خەڵکی مەدەنی بەبارمتە بگرن.

دیمەشق گـۆڕانکاریەکـەی سـەرکـردایەتیی بەعـسی عـێـراقی بەهەند هەڵنەگـرت، چونکە دیار بوو ئێـران خـەریک بوو هاوپەیمانێکی تازەی بۆ دروست دەبوو. ئەم هاوپەیمانێـتـیـە زامنی ئەوە بوو (بەڕای سـوریەکـان) فشارێکی تازە بۆ سەر بەعسیەکانی عێراق دروست بکات. هەروەها دوای سەردانی سەرۆکی مـیسـر ئەنوەر ئەلسـادات بۆ تەل ئەبیب تەواوی هیـوای